

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Кафедра перекладознавства імені Миколи Лукаша

Рекомендовано до захисту

Протокол засідання кафедри № _____

від «_____» _____ 2024 р.

Завідувач кафедри Олександр РЕБРІЙ

(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**ПЕРЕДАЧА ТЕРМІНІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВО-
ФАНТАСТИЧНОГО РОМАНУ ФРАНКА ГЕРБЕРТА «ДЮНА»**

Виконавець:

студентка II курсу магістратури,

групи АМП-62

ТЮРІНА Сніжана Олегівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник роботи:

Івахненко Антоніна Олександрівна,

к.ф.н., доц.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну магістерську роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № _____ від «_____» _____ 2024 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ СКЛАДОВІ РОМАНУ ФРЕНКА ГЕРБЕРТА «ДЮНА».....	5
1.1. Література постколоніалізму	5
1.2. Жанрова приналежність твору Френка Герберта «Дюна»	10
1.3. Науково-фантастичний роман і особливості його перекладу.....	13
1.4. Відтворення стилістичних особливостей роману «Дюна»	22
1.5. Термін як явище і його роль у художній літературі.....	28
Висновки за розділом 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДАЧА ТЕРМІНІВ У ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОГО РОМАНУ ФРЕНКА ГЕРБЕРТА «ДЮНА».....	36
2.1. Роль термінів у «Дюні» Френка Герберта.....	37
2.2. Передача культурно-релігійних термінів у науково-фантастичному романі «Дюна».....	39
2.3. Передача політично-соціальних термінів у науково-фантастичному романі «Дюна».....	45
2.4. Передача науково-технічних термінів у науково-фантастичному романі «Дюна».....	49
Висновки за розділом 2.....	53
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
СПИСОК ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	66
SUMMARY.....	67

ВСТУП

Сьогодні наукова фантастика займає чи не найвизначніше місце у переліку літературних жанрів: з кожним роком науково-фантастичні твори набувають все більшої популярності, за їх сюжетом створюються серії екранізацій, що користуються величезним попитом серед абсолютно різних аудиторій. Однією з найбільш виразних ознак науково-фантастичних творів є використання авторами різноманітних термінів із метою занурення читача у вигаданий світ з його різноманітним подій, ознайомлення з особливостями устрою конкретного світу, його правилами та характерними особливостями тощо. Безперечно, передача термінів у перекладі безпосередньо залежить від характеру терміну, контексту, в якому він був вжитий, та його функції.

Отже, **актуальність роботи**, з нашої точки зору, зумовлена частотним застосуванням термінології у науково-фантастичних романах і, відповідно, збільшенням кількості проблем, які виникають у перекладачів під час роботи з текстом.

Об'єктом дослідження є особливості перекладу науково-фантастичного постколоніального роману.

Предмет дослідження – способи передачі термінів, що активно застосовуються у такому творі.

Мета дослідження – виокремити способи передачі термінів у перекладі постколоніального науково-фантастичного роману.

Мета досягається шляхом виконання таких **завдань**:

- визначити особливості постколоніальної літератури;
- визначити особливості жанру науково-фантастичного роману;
- визначити мету застосування термінів у науково-фантастичному тексті;
- визначити види термінів та їх функції в художньому творі;
- визначити способи відтворення термінів у перекладі.

Матеріалом дослідження слугує твір Френка Герберта *Dune* та його переклад українською мовою у виконанні А. Пітика та К. Грицайчук.

В якості **методів дослідження** були використані: суцільна вибірка (для збору матеріалу аналізу), аналітичний варіативний пошук (для знаходження варіативних значень термінологічних одиниць), порівняльний перекладознавчий аналіз (термінологічних одиниць джерельного та цільового текстів).

Наукова новизна дослідження, на наш погляд, міститься у визначенні формально-змістовних особливостей термінів, які вживаються у постколоніальному науково-фантастичному творі, та головних шляхів їхньої передачі під час перекладу даного тексту українською мовою.

Практичне значення отриманих результатів дослідження, на наш погляд, полягає у можливості використання його результатів перекладачами-практиками у рамках фахової діяльності, а також здобувачами освіти, що навчаються на перекладацьких відділеннях: на заняттях із практики та теорії перекладу та під час написання курсових робіт і кваліфікаційних магістерських робіт.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися та обговорювалися на Студентській науковій конференції (20 листопада, ХНУ ім. В.Н. Каразіна)

Публікації. За результатами проведеного дослідження підготовлено 1 статтю, подану для публікації до збірки *IN STATU NASCENDI*.

Структура кваліфікаційної магістерської роботи: робота складається зі вступу, двох розділів і висновків по них, загального висновку, списку наукових джерел (всього 66, з них 23 – іноземною мовою), а саме: наукових джерел – 58, з них 22 іноземною мовою, довідкових джерел – 6, джерел ілюстрованого матеріалу – 2, з них 1 іноземною мовою та анотації англійською мовою (Abstract). **Обсяг роботи** – 66 сторінок комп'ютерного тексту на папері формату А4 (210 x 297 мм) шрифтом Times New Roman розміром 14 з полуторним міжрядковим інтервалом.

РОЗДІЛ 1. ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ СКЛАДОВІ РОМАНУ ФРЕНКА ГЕРБЕРТА «ДЮНА»

1.1. Література постколоніалізму

Постколоніальна теорія має широкий спектр визначень, підсумовуючи які можна виокремити наступне: це охоплення проблем, що виникли внаслідок колонізації країн «третього світу» розвиненими країнами Європи, а також деколонізації перших. Колонізовані держави зазнавали величезних втрат, які стосуються автономності та суверенності: економічної, політичної, і найголовніше – культурної. Дослідженням впливу описаних вище процесів опікувались постколоніальні студії. Це стосувалось як країн, що безпосередньо знаходились в колоніальній залежності, так і самих колонізаторів [5, с. 121].

Однак варто зазначити, що за словами Роберта Янга, єдиного визначення терміну «постколоніальна теорія» не існує: «Більша частина її змісту зосереджена не стільки на статичних ідеях чи практиках, скільки на взаємодії між ними: гармонійній, конфліктній та творчій взаємодії між різними народами та їхніми культурами. Постколоніалізм перебуває в умовах постійної динаміки світу, який вже зазнав змін через боротьбу і продовжуватиме змінюватися» [58, с. 7]. Ми вважаємо доцільним сприйняття постколоніальної теорії радше «як більш-менш вільносплетеної мережі підходів, аніж як суцільного єдиного поля» [51, с. 304].

Сполучені Штати Америки доволі довго не входили в коло інтересів дослідників постколоніалізму. З одного боку – це зрозуміло, адже США здобули незалежність ще у 1782 році, але, як наголошує Дж. Стреттон, «вони (США) все ще залишаються постколоніальною країною, оскільки переживають постійне відчуття зміщення та переймаються проблемою ідентичності» [55, с. 22]. Розвиток цих думок змусив науковців поглянути на літературу та культуру США під іншим кутом, з точки зору постколоніальної теорії, аж в 1995-2000-х роках, що стало одним з істотних відхилень від загальноприйнятого ряду

досліджуваних деколонізованих країн Латинської Америки, Африки, Азії та Карибського басейну. Існують і інші думки щодо причини підвищеної зацікавленості дослідників особливостями культури та літератури США в рамках постколоніальної теорії: М. Дж. Шуллер, відома низкою публікацій у цій галузі, наголошує: «Трагічні події 11 вересня призвели до посилення нав'язаного патріотизму, ксенофобії та об'єднання багатьох інтелектуалів навколо «західних» цінностей, що чітко підкреслює необхідність аналізу культури США через призму постколоніальної теорії. Постійні твердження про відмінності між «нашою» цивілізованістю і «їхнім» варварством, а також заклики до «нового імперіалізму» і відновлення колоніальних структур на зразок XIX століття, де замість Британії та Франції головну роль відігравали б США, є переконливим доказом того, що доцільність використання постколоніальної теорії для вивчення американської культури вже не підлягає сумніву» [53, с. 162].

Постає логічне питання: чому всі в минулому колонізовані держави, що звільнилися від імперської влади (в тому числі США), визначаються як постколоніальні, що в свою чергу наводить нас на думку, що колоніальний дискурс залишається для них актуальним [3, с. 45]? В своїй роботі Б. Ашкрофт, Г. Гріффітс та Г. Тіффін зазначають: «Питання про те, чому імперія має відповідати центру, навіть після політичного краху самої імперської структури, все ще залишається актуальним і важливим» [39, с. 6]. Справа в тому, що навіть після втрати Великою Британією свого вищого статусу «колонізатора» на культурно-політичній арені, який невдовзі забрав США, її літературний канон і стандартизована англійська мова продовжують впливати на оцінку культурних продуктів та формувати смак читача. Спадщина минулого все ще грає не останню роль у формуванні перспективи розвитку постколоніальних спільнот. Така культурна перевага породжує у колишніх колоніях почуття меншовартості та периферійності [3, с. 46].

Розвиток постколоніальних літератур проходить через кілька етапів. Б. Ашкрофт, Г. Гріффітс та Г. Тіффін виділяють три ключові фази. На першому

етапі тексти створюються імперськими представниками, які приїжджають на колонізовані території. Хоча вони детально описують природу, звичаї та традиції місцевого населення, їхні твори завжди підкреслюють протиставлення між цивілізацією і «дикістю», містом і селом, метрополією і провінцією, що відображає імперську позицію.

Другий етап характеризується появою літератури, написаної місцевою елітою, яка володіє мовою колонізатора та прагне наслідувати його літературні традиції. Проте видання таких творів можливе лише з «імперською ліцензією» [37 с. 5]. Як приклад можна навести численну англomовну літературу XIX століття, написану індійською аристократією. Хоча ці тексти засуджують колоніальну систему та відзначають культурне багатство підкорених народів, вони не могли повністю розвинути антиколоніальну тематику через контроль імперії над літературними інститутами.

Третій етап описує становлення незалежної літературної традиції, коли мова і літературні форми колонізатора використовуються в новому, самостійному контексті [37, с. 6].

Першим постколоніальним суспільством, яке створило власну літературу, стали США. Формування власної літературної традиції дозволило їм підкреслити свою унікальність та відмінність від Великої Британії. Таким чином, проголошення національних літературних традицій є важливим етапом у процесі відокремлення від імперського центру. Однак, «тип націоналізму, коли певні часткові істини чи кліше набувають послідовності та правдивості, є однією з прихованих загроз у таких національних концепціях літератури. Імпульс до національного самовираження у літературній критиці часто не може подолати обмеженість національного міту» [37, с. 16].

Домінантною ознакою постколоніалізму є «визначення шляху «деколонізації» уярмленої культури» [3, с. 49]. Зокрема, компаративний підхід до аналізу тематичного рівня постколоніальних текстів дозволив виявити такі спільні аспекти:

– боротьба за незалежність та вшанування національних героїв;

- агресивний вплив іноземної культури на (пост)колоніальне суспільство;
- подорож європейця в незнайомій країні з використанням культурного путівника, написаного з європейської перспективи;
- відчуженість особистості в колонізованому просторі.

Крім тематичних паралелей, дослідники також відзначають, що постколоніальна література характеризується використанням алегорії, іронії, магічного реалізму та безперервного наративу [37, с. 27].

Постколоніалізм як напрям має великий динамічний набір сюжетів, які часто зустрічаються у науковій фантастиці. Основні риси постколоніальної літератури, зазначені вище, доволі точно збігаються з сюжетом науково-фантастичного роману Френка Герберта «Дюна».

Прямим підтвердженням даної тези є робота Дж. Лангер, яка слугує важливим підґрунтям у дослідженні перетину наукової фантастики та постколоніальної теорії. У своїй книзі «Постколоніалізм і наукова фантастика» Лангер звертає увагу на значну прогалину в дискурсі навколо постколоніальної проблематики в межах жанру. Розглядаючи визначення постколоніалізму, вона підкреслює паралелі між постколоніальними темами та глибинними проблемами, присутніми в багатьох науково-фантастичних наративах [45, с. 1].

Розглядаючи «Дюну» крізь призму постколоніальної теорії, подібний вступ до постколоніального/науково-фантастичного дискурсу можна знайти у статті Гейларда «Постколоніальна наукова фантастика: Пустельна планета». Він поділяє постколоніальну теорію на два основні аспекти: той, що зосереджується на деколонізації, антиколоніалізмі та визвольних рухах, і той, що з'явився внаслідок «спектаклю невдалих революцій». Він зазначає, що «Дюна» Френка Герберта, опублікована в 1960-х роках, відображає визвольні змагання, що відбувалися в Африці та Азії в той час. Дослідник не класифікує Герберта як сходознавця; скоріше, він вважає, що автор звертається до ширшого контексту антиколоніальної боротьби. Зокрема, «Дюна» досліджує наслідки революцій, таких як джихад фрименів після деколонізації Арракісу [43, с. 22].

Гейлард обговорює численні виміри роману, зокрема роль Пола Атріда як антиколоніального діяча, який зрештою стає диктатором, перетворення революції на екстремізм та тонке маніпулювання подіями з боку Бене Гессерит. Він підкреслює, що Герберт розкриває тему обмежень, притаманних як колоніальній, так і антиколоніальній боротьбі, що робить «Дюну» переконливим прикладом постколоніальної літератури. На думку Гейларда, роман заохочує до переоцінки сучасних проблем через призму історії. Його аналіз підкреслює історичні та культурні впливи, які формують наратив «Дюни». Більше того, аргументи Гейларда свідчать про те, що роман можна інтерпретувати як постколоніальну історіографію, що посилює потребу в більш ретельному постколоніальному аналізі твору Герберта. Таким чином, «Дюна», як продукт антиколоніального контексту, заслуговує на власну антиколоніальну критику [57, с. 503].

Як стверджує Кабрал в своєму дослідженні, «Дюна», бестселер у жанрі наукової фантастики, зображує значну частину антиколоніального конфлікту. У ній елементи наукової фантастики переплітаються з численними посиланнями на історію Близького Сходу. Оповідь ведеться про Пола, сина герцога дому Атрідів, який перетворюється на пророка, лідера та месію. Його прагнення керувати планетою Арракіс та її корінним населенням, фрименами, робить його очільником повстання. Арракіс – планета, на якій видобувають прянощі, які відіграють ключову роль у можливості здійснення міжзоряних подорожей, подібно до того, як нафта має значення у нашому світі. Пол бореться зі страхом втратити контроль над повстанням, яке може перерости в «джихад» по всій імперії. «Дюна» – це глибоке дослідження постколоніальних тем колоніалізму та антиколоніалізму, що вплинули на основні науково-фантастичні твори в літературі та кіно» [48, с. 165].

1.2. Жанрова приналежність твору Френка Герберта «Дюна»

Зважаючи на те, що твори Френка Герберта являють собою великі тексти – романи, є необхідність розглянути визначення роману, зазані цим жанром зміни та його значення в постколоніальній американській літературі.

Жанр роману не є статичним – він зазнає еволюції та трансформації, проте залишається центральним елементом літератури протягом кількох століть, постійно привертаючи увагу науковців. Незважаючи на тривалу історію даного жанру, він досі не має єдиного загальноприйнятого визначення. Таку ситуацію можна пояснити незавершеністю самого роману, як явища [9, с. 131]

Беручи до уваги твердження сучасного українського дослідника Т. В. Гросевича, представлені в його статті, можемо зазначити, що в жанрі роману ми часто спостерігаємо «розпад епічної цілісності людини», внаслідок чого основним суб'єктом опису стає «її внутрішній світ, мовна та ідеологічна ініціативність, суб'єктивність, що трансформує характер образу персонажа в новий вищий тип індивідуалізації» [9, с. 132]. Результатом порівняння епічного типу мислення, який науковець визначає як «до-романний», і, власне, романного типу мислення стає дефініція, що для епосу характерне зображення давньої реальності, тоді як роман звертається до сучасності. Різниця між цими двома типами мислення також стосується аспектів часу та простору: в романі вони «незавершені, безмежні та динамічні», в той час як в епосі – «застиглі та завершені» [9, с. 133].

Автори Н. П. Гура та О. К. Бойко підкреслюють, що романний жанр характеризується незавершеністю та динамічністю, що ускладнює його чітке визначення. Більш того, ці ж особливості, поряд із впливом постмодерністських тенденцій у літературі, призвели до кризи цього жанру. У результаті і письменники, і дослідники прагнуть знайти шляхи для подолання цієї кризи, зберігаючи ключові структурні елементи роману та створюючи нові форми, що

більш точно відображають складну та багатогранну сучасну дійсність, яка характеризується перехідністю епохи на рубежі століть [10, с. 21].

На цьому етапі варто зазначити, що роман європейської традиції має певні відмінності від постколоніального роману. Останній зміщує фокус уваги з європоцентричної перспективи на визнання розмаїття та унікальності досвіду.

Однією з ключових особливостей постколоніального роману є так званий горизонтальний погляд на світ. Письменники відходять від ієрархічного підходу, натомість пропонуючи діалогічну структуру та зосереджуючись на цінності іншого досвіду. Активне дослідження таких текстів, як романи, через призму постколоніалізму розпочалося відносно недавно, наприкінці минулого століття. До основоположних праць у цьому напрямку належать «Імперія пише у відповідь» Білла Ешкрофта [37], «Орієнталізм» Едварда Саїда [50], «В інших світах» Гаятрі Чакраворті Співак [54] та «Місце культури» Гомі Бгабги [16]. Ці дослідники ставили під сумнів універсальність західної мистецької традиції і запропонували розглядати літературну історію як результат взаємодії різних культур, уникаючи призми західного канону. В результаті були теоретично осмислені жанрові особливості постколоніального роману, який протистоїть імперському погляду на світ. Автоматичне сприйняття літератури без критичного аналізу призводить до нав'язування західних традицій, ігнорування культурних та історичних особливостей регіону.

Наступна ключова риса постколоніального роману, за твердженням колумбійсько-мексиканського культуролога та філософа Енріко Дюсселя, полягає у переосмисленні образу «Іншого» та відмові від спрощеного протиставлення «Свій – Чужий», замінюючи його багатогранністю персонажів [41, с. 12]. Едвард Саїд першим глибоко дослідив цю тему у своїй праці «Орієнталізм», де описав європейське бачення Сходу як екзотичної, дикої і містичної території, мешканці якої сприймаються як емоційні, ірраціональні істоти. У постколоніальному романі імперський представник часто виступає носієм цивілізації та культури, тоді як місцевих мешканців зображають як

другорядних героїв: вони або шляхетні помічники, або недолугі персонажі, які допомагають головному герою у його боротьбі зі злом [50].

Ще одна характеристика постколоніального роману полягає в акценті на кроскультурності, тобто на досвіді, що поєднує різні традиції, часто імперську і колонізовану. Науковиця Маліні Шуллер у своїй статті зазначає, що культурна історія США завжди являла собою сукупність наративів, у яких переплітаються імперські та колоніальні досвіди з постійними виявами внутрішнього спротиву. Основною проблемою літератури, яка виникає на цьому перетині, є брак досвіду в письменників щодо написання творів «по гарячих слідах». Дана ситуація іноді призводить до недостатньої переконливості авторського задуму. Особливістю літератури колонізованих народів було те, що її авторами зазвичай ставали освічені представники середнього класу, які здобули освіту в престижних університетах колоніальних держав, зокрема англійською, німецькою або французькою мовами. Вони одночасно перебували під впливом як колонізаторів, так і культури своїх народів. Ці письменники, будучи частиною привілейованої групи, мали унікальне становище як посередники між обома світами та брали на себе роль інтерпретаторів досвіду власного народу. Усвідомлення такої складної ідентичності та перебування на межі різних культур дозволяло їм переходити від просто грамотно написаних творів до більш серйозної літератури, що поєднує різні традиції [53, с. 171].

Роман «Дюна» Френка Герберта, безперечно, є прикладом постколоніального твору, в якому центральними мотивами постають економічна експлуатація, імперіалістична політика та прагнення до незалежності. Ці елементи відображають типові характеристики постколоніальної теорії, що досліджує складність відносин між колонізаторами та колонізованими народами.

У той самий час, «Дюна» належить до жанру наукової фантастики, в рамках якого Герберт використовує такі прийоми, як створення нових світів, технологічні досягнення та екологічні катастрофи, щоб більш глибоко розкрити постколоніальні теми. Науково-фантастичний жанр надає авторові можливість

через уявні світи аналізувати реальні соціальні та політичні процеси, пов'язані з питаннями влади, контролю та ресурсоємності. Таким чином, наукова фантастика створює простір для критичного переосмислення сучасних проблем шляхом перенесення їх в альтернативні реальності, що сприяє їх глибшому осмисленню у ролі «спостерігача».

Розглянемо особливості такого жанру, як наукова фантастика, та проблеми перекладу, обумовлені його специфікою.

1.3. Науково-фантастичний роман і особливості його перекладу

Проаналізуємо ключові характеристики науково-фантастичного жанру та виклики, що виникають під час його перекладу.

Наукова фантастика займає ключову позицію в сучасній художній літературі. Її специфіка полягає в тому, що вона описує об'єкти та явища, існування яких ще не підтверджене науковими дослідженнями. Проте ці описи ґрунтуються на наукових законах і мають потенціал стати реальними за певних умов.

Жанр наукової фантастики базується на використанні наукових і технологічних концепцій, що на момент створення твору ще не були реалізовані або відомі. Він охоплює альтернативні майбутні сценарії, вигадані світи, а також можливі винаходи й технології, які потенційно відображають перспективні наукові та технічні досягнення [30, с. 135].

На сьогодні відсутнє однозначне визначення терміну «наукова фантастика», що обумовлено різними підходами до його трактування. Відомо, що наукова фантастика концентрується на описі гіпотетичних технологій і наукових відкриттів, контактах з позаземними цивілізаціями, можливих варіантах майбутнього або альтернативних сценаріях розвитку історичних подій, а також аналізує вплив таких припущень на суспільство або окрему особу. Дія у творах цього жанру часто відбувається в майбутньому, що зближує його з футурологією. Елементи наукової фантастики представлені у якості

логічно обґрунтованих припущень в межах вигаданих світів і сюжетів. Фантастична література включає так звані «надзвичайні» елементи, які, хоча на поточному етапі розвитку науки і не підтверджені, порушують усталені уявлення про реальність. Завдяки цьому жанр дозволяє читачам поринути у світ невідомого, пропонуючи нові загадки та альтернативні реальності. Водночас, літературні прийоми та структура науково-фантастичних творів залишаються подібними до тих, що використовуються в реалістичній літературі [44, с. 187].

У контексті цього дослідження доцільно звернутися до наступного визначення, яке детально розкриває сутність наукової фантастики. Наукова фантастика – це жанр літератури, кіно та інших мистецтв, який є різновидом фантастики. Її основою є фантастичні припущення, що не виходять за межі наукового розуміння реальності, охоплюючи як природничі, так і гуманітарні науки. Твори, які базуються на припущеннях, що не мають наукового підґрунтя, належать до інших жанрів, таких як фентезі чи містика. Основу сюжету науково-фантастичних творів складають нові відкриття, винаходи, дослідження, зокрема космічні подорожі, подорожі в часі, а також трансформація людини і навколишнього світу під впливом цих відкриттів [36, с. 61].

Поява наукової фантастики та її швидка популяризація вказує на те, що цей жанр грає значну соціокультурну роль, сприяючи осмисленню соціальних і технологічних змін та адаптації до мінливого світу. Серед ключових характеристик наукової фантастики можна відмітити часте звернення авторів до опису майбутнього людства, ґрунтуючись на очікуваних науково-технічних досягненнях, а також до втілення різноманітних філософських концепцій. Як вже було визначено, основою таких творів є наукове припущення, збагачене авторською уявою. Ці уявлення можуть базуватися як на сучасних технологічних аспектах, так і на історичних, культурних, і просторово-часових особливостях [23, с. 105].

Жанр наукової фантастики також вирізняється специфічною образністю та естетичними особливостями мовлення. Авторська модель світосприйняття та

жанрові риси цього напрямку формують фантастичний світ, який складається з багатьох елементів, що разом створюють нову, складну для розуміння реальність. Таким чином, на структуру окремого науково-фантастичного дискурсу впливають як текст із характерними ознаками жанру, так і авторське бачення твору, що відображає його унікальне світосприйняття.

Що стосується класифікації науково-фантастичних творів, виділяють науково-технічну та соціально-філософську наукову фантастику. У світовій літературі ці напрямки переважно пов'язують із традиціями Жуля Верна та Герберта Уеллса. У науково-технічному різновиді акцент робиться на розкритті фантастичної гіпотези, часто через опис нового винаходу чи відкриття. Натомість у соціально-філософському напрямку увага зосереджується на аналізі можливих наслідків такого впровадження та його впливі на суспільство, що пов'язано з концепціями утопії та антиутопії [35, с. 123].

Основні жанрові риси наукової фантастики включають:

- утопічні та дистопічні моделі – два головні напрямки в науковій фантастиці, які ілюструють різні сценарії розвитку людства. Утопія зображує ідеальне суспільство, де панують гармонія та добробут, тоді як дистопія представляє антиутопічний світ, наповнений тиранією та хаосом;
- контакт із позаземними цивілізаціями – популярна тема, що досліджує можливість існування інших форм життя у Всесвіті та їхню потенційну взаємодію з людством;
- прогрес науки і техніки – часто наукова фантастика передбачає розвиток наукових знань і технологій, уявляючи можливі винаходи та їхній вплив на людство;
- дослідження нових світів – сюжети часто включають подорожі до невідомих планет та віддалених галактик, де автори створюють унікальні екосистеми, що пробуджують у читачів почуття захоплення та страху;
- соціальні питання – через вигадані світи автори аналізують сучасні соціальні проблеми, показуючи їхнє загострення або, навпаки, шляхи вирішення в альтернативній реальності [20, с. 360].

Наукову фантастику можна трактувати як інтердискурсивний феномен, у якому поєднано підходи, методи та завдання, властиві науковому й художньому дискурсам. Це припускає наявність як наукових, так і художніх елементів, що обумовлено активним проникненням наукових знань у різні сфери суспільного життя. Отже, характерні риси наукового дискурсу можна виявити на різних рівнях текстів, що належать до наукової фантастики. Вони найбільш помітні в тих випадках, коли завдання, поставлене автором, перегукується з цілями, типовими для наукового дискурсу, такими як донесення нової інформації або логічна, чітка презентація матеріалу [17, с. 29–30].

У науковій фантастиці, як і в будь-якому художньому творі, автор формує уявний світ, де розкриваються захоплюючі ідеї та теми. Тематика наукової фантастики є надзвичайно різноманітною і зазвичай охоплює кілька напрямів одночасно. Фантастична гіпотеза, яку пропонує автор, може слугувати як фоном для подій, так і бути основою для сюжету. Найпоширенішими з таких тем є:

- космічна подорож – твори, що описують польоти людства спочатку до планет Сонячної системи, а згодом до найближчих зірок і навіть інших галактик. Сюди також входять численні розповіді про колонізацію інших планет і пов'язані з цим пригоди;
- подорож у часі – сюжети, що охоплюють подорожі до минулого або майбутнього за допомогою машини часу, а також намагання змінити перебіг історії людства або, навпаки, запобігти таким спробам;
- контакти з інопланетними істотами – зустрічі людей з представниками загадкових цивілізацій, що можуть мешкати на Землі, Марсі, Місяці, Венері або у віддалених зіркових системах. Одним із різновидів цієї теми є твори про вторгнення інопланетян на Землю, яскравим прикладом яких є роман «Війна світів» Г. Веллса;
- моделювання суспільства – розповіді про утопічні або дистопічні суспільні моделі, що втілюють ідеальний чи жахливий соціальний устрій. Сюди

відносяться також твори про ізольовані спільноти, що існують у віддалених частинах світу, наприклад, у тибетських долинах, на островах або навіть у перевернутому танкері на дні океану. Також цей напрям включає «криптоісторичні твори», які описують світ, керований таємними силами або орденами, без наміру розкриття історичних загадок, але з фокусом на зображення «криптократії» – суспільства, яке контролюється «невидимою владою»;

- доля наукових відкриттів – сюжети, що зображують найнеймовірніші науково-фантастичні винаходи, такі як антигравітація чи машина часу. Особливо популярними є розповіді про створення штучного інтелекту: роботи, андроїди, або комп'ютери, здатні самотійно мислити;

- катаклізм – сюжети, що описують глобальні катастрофи, як-от всесвітній потоп або зіткнення Землі з кометою. Інколи твори охоплюють локальні катастрофи, причини яких часто підкреслюються як антропогенні. Таким чином, ця тематика нерідко пов'язується з ідеєю впливу наукових відкриттів та технологій на навколишнє середовище й життя людства;

- еволюція або мутація людини – сюжети, що зображують майбутню еволюційну трансформацію людства або раптову появу у людей надзвичайних здібностей, зокрема психічних (наприклад, телепатія, телекінез, пірокінез). Такі сюжети часто акцентують на негативній реакції звичайного суспільства на новий різновид «*homo sapiens*»;

- війни майбутнього – твори, які охоплюють і реалістичні прогнози конфліктів між сучасними державами у недалекому майбутньому, і сценарії глобальної ядерної війни, міжпланетних битв чи навіть воєн між цивілізаціями різних галактик;

- паралельні світи – описи планет, схожих на Землю, проте розташованих у паралельному просторі або альтернативному Всесвіті. В рамках цієї теми поширеним напрямом є жанр «альтернативної історії», який зображає події, що могли б трапитися за інших обставин [34, с. 20].

У науково-фантастичній літературі доволі рідко зустрічаються твори, побудовані на одній темі; натомість, значущі твори цього жанру зазвичай представляють синтез кількох тем. Наприклад, у романі Ф. Герберта «Дюна» поєднуються теми «еволюції або мутації людини» – через використання меланжу, найціннішого ресурсу планети Арракіс, люди отримують надздібності, як-от дар передбачення, який дозволяє здійснювати космічні подорожі без комп'ютерів (оскільки їх використання заборонене). Це також пов'язує текст із темою «космічних подорожей». Не менш важливою є тема «моделювання суспільства», де зображено соціальний лад, культуру, релігію, закони та традиції світу «Дюни». Тема «моделювання суспільства» межує з «війною майбутнього» – зокрема, боротьбою фрименів за свободу проти Харконенів і сардаукарів Імператора – виступають основними ідеями твору.

На рівні композиції науково-фантастичних творів ознаки наукового дискурсу проявляються обмежено. Зазвичай, структура таких творів більше підпорядкована законам художньої літератури, ніж суворим вимогам наукового стилю передачі інформації, що допускає гнучкість логіки оповіді, не завжди спрямованої на точність. Наприклад, у романі Айзека Азімова «Самі боги» сюжет починається з шостого розділу, де читач відразу занурюється в основний конфлікт, а зав'язка викладається паралельно до подій. Така композиційна особливість неможлива в науковому тексті, але є прийнятною в художньому. Водночас структура наукового тексту може частково імітуватися в науковій фантастиці: твір може включати фрагменти у вигляді статей, інструкцій або довідкових матеріалів. Наприклад, у романі Артура Кларка «Космічна Одисея 2001» на початку 12 розділу використано фрагмент з довідкового матеріалу, який описує поверхню Місяця, зокрема макрократери: уривок, що відтворює частину статті «Photogeologic Study of the Moon» з «Proceedings of the International Astronomical Union» 1962 року. Решта фрагмента, присвячена посадці, пересуванню та будівництву на поверхні, є вигаданою, але стилізована під науковий текст. Таким чином, достовірність досягається через поєднання реальних наукових даних і фантастичних доповнень, оформлених за канонами

довідкового тексту: представлення об'єкта і його короткої характеристики [13, с. 69].

На синтаксичному рівні науково-фантастичні тексти також рідко використовують структури, типові для наукового дискурсу. Основне оповідання здебільшого орієнтоване на принципи художньої літератури, де сувора аргументованість не є обов'язковою. Хоча розгорнуті та складні речення часто зустрічаються в літературі, їх використовують для створення детальних описів, а не для логічного викладу аргументів. Художній текст спонукає читача до роздумів, а не подає істини як аксіоми. Водночас синтаксичні структури, характерні для наукового стилю, можуть застосовуватись у фрагментах, де автор прагне надати наукового забарвлення тексту [14, с. 165].

У романі «Дюна» Герберта можна спостерігати стилістичний синтез наукового і художнього дискурсів на синтаксичному рівні. Наприклад, під час сцени, де планетолог Кайнс розмірковує над значенням екології для виживання, використовується техніка у вигляді наративного потоку з логічними, але неповними реченнями, що імітують наукову лекцію: «Life improves the capacity of the environment to sustain life», – говорить його уява голосом батька, і додає: «Life makes needed nutrients more readily available. It binds more energy into the system through the tremendous chemical interplay from organism to organism». Такий уривок, де автор надає науковий погляд через думки героя, використовує характерні для наукового стилю формулювання та структуру тексту, але не для доказової аргументації, а для створення внутрішнього діалогу і посилення загального настрою.

На лексичному рівні наукова фантастика містить значну кількість елементів, притаманних науковому дискурсу. Це зумовлено не лише прагненням автора до наукової достовірності, але й активною взаємодією з науковою лексикою у межах літературної мови. Літературна мова поступово асимілює терміни, що з'являються в науці, роблячи їх більш звичними. Внаслідок цього частина термінів втрачає своє специфічне наукове

забарвлення, а в повсякденному використанні навіть може втратити первісне термінологічне значення, що називається детермінологізацією [26, с. 38].

Однак автори науково-фантастичних творів часто звертаються не лише до наявних лексичних одиниць, але й створюють нові терміни, особливо при створенні унікальних фантастичних припущень. Ці нові одиниці можуть охоплювати різні сфери: наукову, професійну, релігійну або повсякденну лексику. Для досягнення ефекту достовірності автори часто застосовують словотворчі моделі, характерні для наукового дискурсу, що дозволяє створити враження належності термінів до наукової галузі та переконати читача у правдоподібності описаного. У науковій фантастиці це реалізується шляхом поєднання кількох основ грецького або латинського походження («neo-classical compounds»), використанням аббревіації, конверсії, словосполучення основ (blending), утворенням складних слів за моделлю «Noun + Noun», додаванням власних і загальних імен, а також використанням суфіксальних моделей [2, с. 30].

Приклади створення авторських термінів доволі часто можна зустріти у романі Френка Герберта «Дюна»: термінологія фрименів, як-от «крис-ніж» (*crysknife*), який є священним клинком з зуба гігантського пустельного хробака. Герберт створює цей термін шляхом поєднання коренів і обігравання традиційної форми зброї в різних культурах (крис – національний яванський кинджал із характерною асиметричною формою клинка), що додає культурний контекст та підкреслює особливу значущість цього предмету в культурі фрименів.

Як ми вже з'ясували, науково-фантастичний роман – це художній твір, що переважно акцентує увагу на наукових і технологічних досягненнях та їхньому впливі на життя людини. Аналізуючи особливості таких творів, ми звернулися до праць теоретиків Е. Честермана, К. Райс та Г. Турі щодо концепцій норм перекладу.

Ендрю Честерман запропонував власну систему класифікації норм якісного перекладу, яка включає такі категорії, як прийнятність (acceptability

norm) та взаємозв'язок між оригінальним текстом і його перекладом (relation norm), що також називається еквівалентністю [40, с. 80–81].

Інший підхід до норм перекладу представлений Катаріною Райс, яка акцентує увагу на тому, що аналіз якості перекладу повинен враховувати тип тексту, що перекладається, оскільки це визначає перекладацьку стратегію і, відповідно, критерії оцінки перекладу [49, с. 95–96].

Водночас ізраїльський дослідник Гідеон Турі пропонує концепцію норм перекладу, що включає три основні типи: доперекладні норми (які впливають на вибір оригінального тексту), стратегічні (які визначають перекладацькі підходи) та операційні (що впливають на конкретні перекладацькі рішення) [56, с. 199–200].

Наукова фантастика має свої специфічні риси, серед яких особливе місце займає використання термінології, що стосується вигаданих або ще не існуючих технологій і наукових концепцій. Це створює певні труднощі для перекладача, оскільки необхідно зберегти точність наукових понять і водночас зробити текст зрозумілим для читача цільовою мовою.

У галузі перекладознавства наукова фантастика становить особливу складність через необхідність передачі наукових концепцій, технологічних деталей і вигаданих світів, що часто не мають прямих аналогів у реальності. Важливо зберегти авторський задум, точно відтворити атмосферу твору та передати уявлення автора у перекладі. Для цього потрібні глибокі знання наукових термінів, а також розуміння контексту й концепцій, щоб забезпечити якісний переклад наукової фантастики. Крім того, слід брати до уваги культурні особливості, які можуть впливати на сприйняття ідей у різних країнах. Успішний переклад вимагає не лише високого рівня володіння мовою, а й знання наукової термінології, технологій, культурних відмінностей та творчого підходу для передачі авторської ідеї.

1.4. Відтворення стилістичних особливостей роману «Дюна»

Мова, як відомо, слугує відображенням як матеріального, так і духовного світів. З одного боку, вона використовується для позначення географічного середовища, кліматичних особливостей та предметів людської діяльності; з іншого – передає особливості національного характеру, менталітет, загальний світогляд народу, систему цінностей і моральні засади [32].

У своїй науковій роботі Н. Середа аналізує мову як ключову комунікативну систему, яка відображає мислення та здатність людського мозку до узагальнення. Мова представляє реальність в узагальненій формі, утворюючи під час номінації того чи іншого об'єкта уявлення про клас, до якого належить конкретний об'єкт, створюючи його образ. На відміну від уявлення, поняття як категорія мислення розкриває суттєві властивості об'єкта у їхній складній взаємодії та взаємозв'язках [31].

На думку С.М. Нестерук, кожен текст одночасно функціонує у рамках часу і простору, а його основою є подія, яку оповідач описує, інтерпретуючи її з власної позиції [37, с. 15]. Такий підхід до оповіді сприяє кращому сприйняттю художнього твору читачем, оскільки використовує імпліцитну інформацію. У зв'язку з цим будь-який твір містить кілька рівнів інтерпретацій, що відображають погляди оповідачів. Виникає питання: як правильно декодувати літературний твір? Вважаємо, що це неможливо без філологічного аналізу тексту на різних рівнях: текстологічному (синтагматичний аналіз) та метамовному (парадигматичний аналіз), останній із яких передбачає роботу з метамовою і вимагає високого культурного рівня від читача [27, с. 244].

Аналізуючи творчість Френка Герберта можемо зазначити, що до стилістичних особливостей роману «Дюна» передусім належить художній стиль мови. Однак у романі трапляються також елементи наукового стилю, представлені «нотатками науковців», як, наприклад: «Збільшення кількості предметів в обмеженому просторі призводить до критичної точки, за якою зменшується свобода. Це твердження так само істинне для людей в

обмеженому просторі планетарної екосистеми, як і для молекул газу в закупореній пляшці. Питання щодо людей полягає не в тому, скільки осіб здатні вижити, а в тому, яке саме буття чекає на тих, хто виживе. Пардот Кайнс, Перший Планетолог Арракіса» [65, с. 635]. Крім того, у романі присутній і розмовний стиль, який застосовується у більшості діалогів.

Згідно з висновками Т. М. Єрошенко, центральною характеристикою кожного художнього твору є образність [12, с. 218]. Роман Френка Герберта «Дюна» яскраво ілюструє цю рису, створюючи багатий світ образів, які формують складну картину уявного Всесвіту. Герберт через образи персонажів і ландшафтів планети Арракіс майстерно передає специфіку соціальних і культурних взаємозв'язків у творі, посилюючи занурення читача в сюжет. Наприклад, пустельна планета з її обмеженими водними ресурсами стає метафорою боротьби за виживання, а також символом цінності й влади, які уособлює рідкісна речовина – меланж. Ці образи надають роману глибини та багатозначності, відображаючи як зовнішній світ персонажів, так і їхні внутрішні конфлікти.

На думку А. В. Советної та О. В. Лісун [33, с. 169–170], аналіз перекладу художніх творів передбачає виділення трьох ключових проблем. Перша з них стосується визначення «ролі перекладу у міжлітературній комунікації». За теорією І. Евена-Зогара [42], на певних етапах розвитку національної літератури переклади текстів із інших, більш «розвинених» культур можуть стимулювати розвиток власної літератури, і при цьому якість перекладу оцінюється за здатністю точно відтворювати особливості оригіналу. У протилежному випадку, коли цільова література вважається «вищою», від перекладів очікується високий рівень адаптації до потреб і уподобань цільової аудиторії.

Друга проблема полягає у необхідності адаптувати текст до національно-історичної системи понять і цінностей цільової аудиторії, навіть якщо перекладач прагне максимально точно відтворити особливості оригіналу. Це

робиться з метою забезпечення зрозумілості тексту для читача та запобігання культурному шоку [33, с. 169–170].

Третя проблема, як зазначають автори, зумовлена відмінностями у сприйнятті художнього тексту цільовою аудиторією. Оскільки перекладач виступає посередником у цьому процесі, він має сформувати своєрідний «гібрид» двох національних логік – оригіналу та перекладеного тексту [33, с. 169–170].

Відносячи творчість Френка Герберта до постколоніалізму, неможна не сказати про особливості перекладу саме постколоніальних текстів. Однією з характерних рис їх перекладу є збереження гібридної ідентичності в художньому дискурсі. Автори постколоніальної літератури використовують гібридизацію мови, щоб зберегти власну культурну ідентичність у протиставленні до культури колонізатора. Це виражається через ускладнені синтаксичні конструкції, креолізовані елементи та інші структури, що сигналізують про «іншість» автора [7, с 79].

Мова часто відіграє роль символу нації та інструменту для виокремлення ідентичності. За часів колоніалізму мова колонізатора домінувала в державних установах, тоді як мовні права підкорених націй або значно обмежувалися, або повністю скасовувалися. Це породжує питання: чи змогли підкорені нації відновити свою національну мову в постколоніальний період, і наскільки вони почали сприймати мову колонізатора як рідну? У постколоніальній літературі автори часто використовують гібридизацію, щоб зберегти національну ідентичність у протиставленні до «іншого». У цьому контексті гібридність не означає симбіоз культур чи асиміляцію, а служить голосом маргіналізованих, які існують в умовах домінування колонізаторської культури. Це виражається в особливостях мовлення персонажів і лексичному стилі автора, де зустрічаються складні синтаксичні конструкції, елементи креолізації та інші структури, що підкреслюють унікальність автора [7, с 79].

Методи перекладу мов, які зазнали колоніального впливу, також мають свої особливості, оскільки культури, що перебували під колоніальним тиском,

відчувають глибший зв'язок із темами художніх творів і можуть співвіднести себе з персонажами. Перекладач має врахувати ці культурні особливості, щоб не руйнувати зв'язок між персонажами й аудиторією. Водночас перекладачеві слід уникати надмірного використання діалектів або гібридних мовних форм, наприклад, суржику, оскільки автори рідко використовують гібридизацію на рівні мовлення. Мова колонізаторів може набувати надмірно формального вигляду, підкреслюючи її штучність і нав'язливий характер. Небезпека також полягає в ризику перетворення умовної двомовності на фактичну, що може змінити характер художнього дискурсу [7, с 81].

Н. Зайченко вважає, що перекладач має добре розуміти, культуру як набір прецедентних текстів, насичених символами, які слугують накопичувачами культурної інформації народу. О. Потебня також вивчав питання еволюції мислення і впливу мови на духовний розвиток суспільства, розглядаючи мову як систему світогляду етносу. У такому контексті мова виступає засобом передачі соціокультурного досвіду та універсальним інструментом виховання особистості в суспільстві [15].

При перекладі варто звертати увагу на індивідуальний стиль письменника, що виражається через структуру лексико-семантичних та граматичних елементів тексту. Культура і мова країни мають значний вплив на формування особистості, тому художній твір відображає унікальні особливості стилю автора. У зв'язку з цим у наукових дослідженнях починають застосовуватися терміни «ідеостиль» і «ідіолект». Психолінгвістика і когнітивна лінгвістика досліджують ідеостиль, приділяючи увагу індивідуально-авторському концепту. На формування ідеостилу впливають різні фактори, зокрема, гендерні, національні, психологічні риси, а також темперамент, характер і соціальний статус автора, які визначають його мовленнєву позицію. Крім того, важливими є стереотипи, жанрові особливості й функціонально-змістові типи речень (роздуми, описи, розповіді), що відображають особливості мислення автора [29, с. 151].

При перекладі таких текстів перекладач має уникати абстрагованої відмінності між мовленням протидіючих сторін, щоб не зруйнувати зв'язок між персонажами і читачем. Крім того, перекладач не може використовувати креолізоване мовлення, якщо автор навмисне не застосовує гібридизацію на рівні мовлення. Мовлення колонізаторів у перекладі може містити штучно формалізовані елементи, щоб підкреслити їх неприродність та нав'язливість.

Таким чином, перекладач постколоніальних текстів повинен зберігати складні синтаксичні конструкції та гібридні елементи мови, щоб передати гібридну ідентичність та культурну специфіку оригіналу, одночасно підтримуючи автентичність мовлення персонажів.

Розглянемо методи, що можуть бути використані для перекладу гібридних елементів мови. Л. В. Грек [8, с. 5] пропонує передавати у такі способи інтертекстуальні одиниці, і хоча ці поняття не є повністю еквівалентними, використання наступних підходів до гібридних елементів мови є доцільним:

- точне відтворення лексичного матеріалу з коментарем. Цей метод підходить для перекладу гібридних елементів, коли збереження оригінального мовного матеріалу є важливим для автентичності тексту. Коментар може пояснити читачеві значення і контекст використання таких елементів. Наприклад, якщо у тексті вживається неологізм або діалектизм, перекладач може залишити його без змін, додавши примітку для пояснення;
- підбір функціонального аналога в культурі-реципієнті. Цей підхід корисний, коли необхідно адаптувати гібридні елементи мови, щоб вони були зрозумілими для цільової аудиторії. Перекладач може знайти відповідні слова або вирази, які виконують подібну функцію в культурі перекладу, зберігаючи при цьому зміст і стиль оригіналу;
- експлікація змісту усічених інтертекстуальних одиниць. Цей метод передбачає роз'яснення або деталізацію змісту, що може бути застосовано до гібридних елементів, які не мають прямих аналогів у мові перекладу.

Перекладач може пояснити значення і контекст таких елементів, надаючи додаткову інформацію, яка допоможе читачеві зрозуміти їх.

Перекладач має вибирати підхід залежно від конкретного контексту і мети перекладу, враховуючи важливість збереження автентичності, зрозумілості та культурної адаптації тексту.

Розглядаючи питання художнього перекладу, зокрема перекладу постколоніальної наукової фантастики, можна звернутись до роботи Советної А. В., яка наголошує на необхідності для перекладача ретельно аналізувати всі аспекти оригінального тексту, включаючи його лексичні, семантичні та стилістичні особливості. Крім того, перекладач має враховувати національні риси, історичний контекст, часову дистанцію, а також елементи конкретного літературного напрямку, присутні у творі [33, с. 170].

Ідіостиль Френка Герберта у романі «Дюна» вирізняється своєю унікальною стилістичною та лексикологічною характеристикою, яка відображає глибокий світогляд автора та його здатність створювати складні, багатовимірні світи. Автор застосовує розгорнуті описи, багаті метафорами та символізмом. Він майстерно використовує різні стилістичні прийоми для передачі атмосфери та емоцій, що панують у світі «Дюни». Серед цих прийомів виділяються алегорії та паралелізм, які сприяють поглибленню смислового навантаження тексту. До того ж, Герберт створює цілий пласт нових слів та термінів, що відображають специфічну культуру та технології його світу. Він активно використовує неологізми та спеціалізовану лексику, що допомагає підкреслити унікальність та відмінність описаного ним всесвіту від нашого. Важливим аспектом його стилю є також вживання архаїчної та релігійної лексики, що додає тексту певного епічного та міфологічного звучання.

Особливі труднощі для перекладача при роботі з «Дюною» викликає багатство метафор і символізму, що вимагає збереження глибокого контексту та атмосфери оригіналу. Лексикологічні виклики пов'язані з великою кількістю новоутворених термінів та спеціалізованої лексики, які потрібно адекватно перекласти, зберігаючи їх унікальність і зрозумілість для цільової аудиторії.

Використання архаїчної та релігійної лексики потребує знання історичних та культурних відтінків для збереження епічності та міфологічності тексту.

Оскільки терміни є невід'ємною складовою індивідуального стилю Френка Герберта, варто приділити їм окрему увагу.

1.5. Термін як явище і його роль у художній літературі

1.5.1. Термін як явище. Правильне відтворення термінів є основою їх застосування в практичній діяльності. Чітке та зрозуміле визначення терміну як явища слугує базою для наукових досліджень конкретних термінів чи термінології загалом. Науковці відзначають, що через складність терміну існує велика кількість його визначень [18, с. 10]. Слід відзначити дослідників, які значно сприяли розвитку української науки про терміни, а саме Т. Кияка, О. Курило, В. Карабана та Л. Черноватого. Однак, досі немає єдиного підходу до визначення терміну. Такі визначення умовно можна розділити на три групи: 1) визначення терміну за допомогою простої логіки; 2) визначення, що включають детальний опис характерних рис терміну; 3) визначення, що надаються через порівняння терміну як мовної одиниці з іншими одиницями [11].

Терміни певної галузі разом складають термінологію цієї галузі – специфічний пласт лексики, який, на відміну від багатьох інших, може свідомо регулюватися індивідом або групою осіб. Л. Є. Азарова зазначає, що терміни можна розподілити на дві основні групи: спеціальні та загальноживані. Спеціальні терміни застосовуються виключно в професійній комунікації, тоді як загальноживані терміни (хоча б іноді) використовуються усіма носіями мови [1].

Розглянемо конкретні визначення поняття терміна, запропоновані як українськими, так і зарубіжними науковцями. В. І. Карабан визначає термін як «мовний знак, що позначає поняття професійної, спеціальної сфери науки або техніки» [16, с. 315]. Дослідник І. С. Квітко зазначав, що терміни відрізняються

від інших лексичних одиниць своєю «однозначністю, високою інформативністю, точністю та експресивною нейтральністю» [50, с. 21].

Американський термінознавець Т. Сейворі зазначає, що терміни є своєрідними символами, оскільки вони містять закодовану інформацію, яку можна зрозуміти лише за умови знання відповідного коду [52, с. 21].

На відміну від Т. Сейворі, українські науковці Т. Р. Кияк, А. С. Д'яков та З. Б. Куделько вважають звичайні слова та терміни явищами одного порядку. Вони підкреслюють, що до фахової лексики належать не лише унікальні або специфічні мовні одиниці, які використовуються лише в спеціалізованих текстах, але й ті, що збігаються з побутовою лексикою за своєю формою. Крім того, вони зазначають, що термінологія між різними науковими сферами значно варіюється [11, с. 174–175].

З огляду на це, різні дослідники виділяють у понятті «термін» різні характеристики та значення, хоча існує дещо спільне в їх думках: терміни є типовими одиницями для текстів науково-технічного спрямування. Незважаючи на те, що визначення, розглянуті у нашому дослідженні, виникли у різні часи, між ними є спільні риси. По-перше, усі науковці дотримуються думки, що терміни належать до певних сфер використання, а ці сфери впливають на форму, функцію та специфіку вживання термінів, що спонукає термінологів до вузькоспеціалізованих визначень. Також у більшості визначень зазначено, що термін може бути як окремим словом, так і словосполученням, але обов'язково має спеціальне призначення. Майже всі дослідники погоджуються, що однозначність і точність є типовими рисами терміну незалежно від його форми чи функції. Щодо походження термінів існують розбіжності: одні науковці вважають термін варіативним зразком загальноживаних слів, тоді як інші наполягають, що він свідомо створюється фахівцями та має входити до певної термінологічної системи.

1.5.2. Види термінів. У процесі вивчення питань термінології дослідники нерідко розробляють власні класифікації видів термінів. Водночас

найпоширенішими підходами до створення таких класифікацій є орієнтація на морфологічні особливості термінів або на галузь їх використання.

Для нашого дослідження доцільно використовувати обидві класифікації; при цьому для морфологічного розподілу термінів приймемо за основу класифікацію, наведену в роботі «Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти» [11]. У цій монографії автори виділяють наступні категорії термінів: 1. Кореневі терміни (1.1. непохідна корінна лексика; 1.2. непохідна запозичена лексика); 2. Похідна лексика (2.1. терміни, утворені суфіксальним способом; 2.2. терміни, утворені префіксальним способом); 3. Складні слова-терміни; 4. Терміни-словосполучення; 5. Аббревіатури; 6. Умовні літерні позначення; 7. Символи (знаки); 8. Номенклатура [11, с. 12–13].

На основі декількох робіт, що досліджують проблеми термінотворення та аналізу термінології в романі «Дюна» ми можемо запропонувати таку класифікацію термінів за морфологічною структурою:

1. терміни-слова (однокомпонентні терміни): наприклад, «Arrakis», «Fremen», «spice», «melange»;

2. терміни-словосполучення (двокомпонентні терміни), які поділяються на:

а) вільні словосполучення, де компоненти терміна є незалежними та можуть бути поєднані з іншими елементами: «Desert Planet», «Water Discipline», «sand storm»;

б) зв'язані словосполучення, де компоненти утворюють цілісний термін: «Bene Gesserit», «gom jabbar», «Kwisatz Haderach»;

3. багатоконпонентні терміни (три- і більше елементів), які рідко зустрічаються, але існують, наприклад: «Litany Against Fear», «Spacing Guild Heighliner», «Orange Catholic Bible».

Таке морфологічне розмежування дозволяє детальніше аналізувати структуру та вживання термінів у тексті, особливо в науково-фантастичних творах.

Для нашого дослідження, оскільки терміни-словосполучення складають значну частину термінологічного масиву, важливо розглянути моделі їх утворення. За сучасними підходами [52], виділяються такі моделі дво- і багатокomпонентних термінів:

1. іменник + іменник (N + N): «spice miner», «Fremen tribe», «water seller», «desert storm», «combat training»;

2. прикметник + іменник (Adj + N): «sacred knife», «desert survival», «hidden path», «ornate blade»;

3. Дієприкметник + іменник (Past/Present Part + N): «arriving storm», «trained warriors», «chosen path», «burning sands»;

4. Іменник + прикметник (N + Adj), хоча така структура рідко зустрічається в англійській мові, подібні комбінації все ж мають місце, особливо в літературному контексті, де граматична структура іноді порушується для стилістичних ефектів, наприклад: «spice-rich», «desert-worn», «worm-infested», «sand-blasted».

Ці моделі відображають варіативність термінів за морфологічною структурою та сприяють глибшому розумінню їх ролі в побудові науково-фантастичного світу.

Згідно з проведеним аналізом, у романі «Дюна» Франка Герберта багатокomпонентні терміни трапляються рідше, ніж двокomпонентні, але їхні морфологічні структури можна класифікувати за такими моделями:

1. іменник + прикметник + іменник (N + Adj + N): прикладом може слугувати «sandworm hunting crew» – описує групу, що займається полюванням на піщаних хробаків для збору цінного ресурсу;

2. прикметник + іменник + іменник (Adj + N + N): зокрема «sacred knife ceremony» та «ornithopter pilot training» – моделі, що описують традиції та підготовку до виживання на Арракісі.

3. Прикметник + прикметник + іменник (Adj + Adj + N): «blue-within-blue eyes» та «darkened inner chamber» – терміни, які ілюструють унікальні

фізичні особливості фріменів і використовується для позначення закритого внутрішнього приміщення відповідно;

За сферою застосування терміни, що зустрічаються в матеріалі нашого дослідження, можна поділити на такі: культурно-релігійні, політично-соціальні, науково-технологічні та деякі інші.

1.5.3. Терміни у художній літературі. Терміни, які раніше були притаманні виключно науково-технічній сфері, поступово проникають у всі функціональні стилі мови, включаючи художню літературу. Цей процес є результатом науково-технічного прогресу і вимагає від читачів, а особливо від перекладачів, ретельного вивчення нових мовних явищ. Письменники, незалежно від обраного жанру, прагнуть відобразити сучасність у своїх творах. Таким чином, у прозу і навіть поезію поступово впроваджуються терміни, що раніше використовувалися лише в науково-технічних текстах. Це особливо характерно для жанрів, які передбачають опис науково-технічних розробок, таких як наукова фантастика, детективи та медичні трилери. Використані у художній літературі, терміни набувають особливого, додаткового значення та нових функцій у порівнянні з їх застосуванням у науково-технічній літературі. Зокрема, вони отримують естетичну функцію, що додає глибини та виразності художнім творам [18, с. 23].

Завдяки застосуванню термінів письменники можуть відображати сучасні наукові досягнення та демонструвати еволюцію мови і мовлення. Особливості використання термінів у художній літературі та пов'язані з цим проблеми вивчали такі відомі та молоді українські науковці, як В. І. Ярмак, Т. К. Молодід, Г. О. Абакумова, В. Л. Карпова, О. Д. Пономарів, Т. В. Катиш та інші. Розглянемо кілька поглядів дослідників на вживання термінів у художніх творах.

Так, Т. В. Катиш зауважує, що застосування термінів у художній літературі визначається метою та завданнями автора, а також залежить від його смаку, ідеостилю та рівня майстерності [18, с. 36]. Наприклад, у романі «Дюна» автор використовує численні специфічні терміни для створення унікального

науково-фантастичного світу, що підкреслює його майстерність та оригінальний підхід до побудови художнього тексту. Використання специфічних термінів допомагає заглибити читача в історію, що відображає як наукові досягнення, так і культурні та релігійні аспекти вигаданого всесвіту.

Т. К. Молодід зазначає, що характеристики термінів, які пропонуються науковцями, часто не відповідають їхнім визначенням. Сьогодні терміни зустрічаються не лише у спеціалізованих текстах, але й набувають метафоричного значення, що робить їх частиною загального лексичного складу мови. Це призводить до того, що терміни все частіше з'являються у текстах художньої літератури, де вони стають елементами художніх образів і стають доступними як для пересічних читачів, так і для фахівців [24, с. 138].

Т. Кияк у своїй праці [21] підкреслює, що при перекладі текстів будь-якого жанру терміни повинні бути відтворені в повному обсязі, враховуючи їх семантичний і стилістичний аспекти, а також прийнятність вибраних методів перекладу для цільової мови. Більш детальний розгляд методів передачі термінів у перекладі представлений у класичному дослідженні В. І. Карабана, де вони класифікуються на дві основні групи: способи перекладу та перекладацькі трансформації. Ці підходи ми детальніше проаналізуємо у практичній частині нашого дослідження, розглядаючи конкретні приклади передачі термінів на основі роману Френка Герберта.

Варто зазначити, що лексична трансформація визначається як «різноманітні зміни (заміни) лексичних одиниць мови оригіналу при перекладі, які мають на меті адекватне відображення їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик, з урахуванням норм цільової мови та мовленнєвих традицій культури перекладу» [16, с. 326]. Заміни є необхідними, коли в мові перекладу відсутній словниковий еквівалент оригінального слова або його значення не відповідає контексту. На відміну від цього, при застосуванні способів перекладу заміни не здійснюються, а інформація з оригіналу передається через транскодування, калькування, переклад відповідником або описовий переклад [16, с. 326].

Висновки за розділом 1

1. Роман Френка Герберта «Дюна» являє собою синтез науково-фантастичного жанру та постколоніальної тематики, що дозволяє глибоко дослідити теми імперіалізму, економічної експлуатації та прагнення до незалежності. Ці теми не лише роблять твір актуальним для аналізу з точки зору постколоніальної теорії, але й відображають соціальні процеси, які є актуальними для сучасного суспільства.

2. Науково-фантастичний жанр роману використовується Гербертом для побудови альтернативної реальності, в якій розкриваються політичні та екологічні проблеми. Через вигадані світи та фантастичні елементи автору вдається передати складні соціальні й культурні конфлікти. При перекладі цього роману особливу увагу необхідно приділити точності відтворення вигаданих технологій і термінів, а також збереженню атмосфери твору.

3. Стилiстичні особливості «Дюни» включають поєднання наукового та художнього дискурсів, використання авторських термінів, а також специфічну образність і естетику. Така лінгвістична складність обумовлює додаткові труднощі під час перекладу, що вимагає від перекладача глибокого розуміння як наукових, так і культурних концепцій, представлених у творі.

4. Терміни – це лексичні одиниці, які позначають специфічні поняття певних професійних або науково-технічних галузей. Вони відрізняються високою інформативністю, однозначністю та точністю, а також емоційно нейтральним характером. У художніх текстах терміни змінюють свою функцію: вони набувають естетичного значення, часто стають метафоричними та інтегруються у стилістичні прийоми твору. При перекладі термінів важливо зберігати їхню повну семантичну наповненість і досягати максимальної точності.

5. Важливим елементом роману є оригінальна термінологія, створена Гербертом для зображення вигаданого всесвіту «Дюни». Автор використовує терміни, які поєднують різні мовні та культурні елементи (наприклад, «крис-

ніж» або «меланж»), що додають глибини та автентичності культурі фріменів. При перекладі цієї термінології виникають складнощі, оскільки необхідно не лише зберегти її значення, а й передати унікальні культурні та естетичні аспекти, які закладені автором. Це вимагає від перекладача застосування різноманітних методів, таких як створення неологізмів, точне відтворення лексичних одиниць з поясненням або підбір функціональних аналогів, які б залишалися вірними духу оригіналу та одночасно були зрозумілими для читача.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДАЧА ТЕРМІНІВ У ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОГО РОМАНУ ФРЕНКА ГЕРБЕРТА «ДЮНА»

У другому розділі нашої роботи ми проведемо аналіз перекладацьких трансформацій та способів передачі термінів, виділених з твору Френка Герберта «Дюна» та перекладу даного твору у виконанні Анатолія Пітика й Катерини Грицайчук. Найбільш уживаними термінами у зазначеному романі є культурно-релігійні, політично-соціальні та науково-технічні.

Використання культурно-релігійної термінології є поширеним явищем у науковій фантастиці, зокрема в «Дюні», оскільки значна частина таких творів присвячена опису вигаданих світів, їхніх культурних та релігійних аспектів, а також взаємодії персонажів у цих контекстах. Ці терміни відіграють важливу роль у розвитку сюжету, оскільки дії персонажів часто залежать від їхніх культурних і релігійних переконань. Тому передача цих термінів повинна бути максимально точною, аби зберегти їхнє оригінальне значення.

Часто культурно-релігійні терміни у вигаданих світах мають свої корені або натхнення з реальних історичних чи міфологічних джерел, таких як латинська або, як у нашому випадку, арабська мова та іврит, що вимагає високої точності перекладу. Англійські та українські відповідники таких термінів зазвичай створюються афіксально-префіксальним способом, що дозволяє зберегти однозначність тлумачення і відсутність емоційного забарвлення, характерного для термінології.

Проте, при перекладі таких термінів перекладачам слід бути дуже уважними, враховуючи можливі розбіжності в значенні, що могли виникнути під час адаптації нового терміну до мови. Це дозволить зберегти оригінальну атмосферу та глибину вигаданого світу, забезпечуючи при цьому точне відображення авторського задуму.

2.1. Роль термінів у «Дюні» Френка Герберта

Роман «Дюна» Френка Герберта є однією з найбільш впливових робіт у жанрі наукової фантастики. Хоча цей твір і був написаний ще в далекому 1965 році, з кожним роком він набуває все більшої популярності по всьому світу та має численні екранізації, остання з яких вийшла в прокат зовсім нещодавно – в лютому 2024 року. Проведений філологічний аналіз даного твору дає зрозуміти, що серед яскравих особливостей тексту автора найбільш частотними є саме лексичні. Однією з ключових особливостей цього твору є використання різноманітних термінів, які виконують важливі функції у тексті. Терміни у «Дюні» не лише збагачують сюжет і надають йому глибини, але й створюють унікальну атмосферу та підкреслюють культурну специфіку вигаданого світу. У даному розділі ми розглянемо основні групи термінів, які зустрічаються у романі, та їх значення для розвитку сюжету і розкриття тематики твору.

У даному розділі ми проаналізуємо способи передачі термінів у науково-Фантастичному романі Френка Герберта «Дюна» (переклад Анатолія Пітика й Катерини Грицайчук). Серед проаналізованих термінів, з точки зору шляхів передачі в перекладі, більшість складають терміни, що описують культурно-релігійні, політичні, науково-технічні та екологічні аспекти вигаданого світу «Дюни». У процесі написання цього розділу роботи було проведено порівняльний аналіз методів передачі термінів, які застосовували перекладачі. Важливо підкреслити, що саме терміни, пов'язані з вищезазначеними галузями, є найбільш частотними у досліджуваному матеріалі. Це пояснюється тим, що персонажі роману оточені політичними інтригами, релігійними маніпуляціями, боротьбою за владу, яку уособлюють прянощі (меланж) – єдина речовина завдяки якій можливі космічні подорожі. Контроль над єдиною планетою, на який видобувають прянощі означає контроль над усім.

На нашу думку, варто розглянути роль кожної групи термінів окремо. Почнемо з культурно-релігійних термінів, які є одними з найбільш уживаних у романі «Дюна». Ці терміни відіграють ключову роль у формуванні культурного

та духовного контексту. Вони відображають релігійні вірування, духовні практики та моральні цінності персонажів. Завдяки використанню таких термінів, як «Muad'Dib», «Vene Gesserit», «Kwisatz Haderach», та інші, які ми детальніше розглянемо в контексті способів перекладу, автор створює глибокий і багатосаровий світ, де релігія та культура є невід'ємними складовими життя героїв. Ці терміни допомагають розкрити внутрішній світ персонажів, їхні мотивації та цінності, а також підкреслюють духовну складність та моральні дилеми, з якими вони стикаються. Культурно-релігійні терміни також сприяють розвитку сюжету, оскільки дії персонажів часто обумовлені їхніми релігійними переконаннями та культурними традиціями. Наприклад, ритуали та вірування фрименів впливають на їхню поведінку та рішення, формуючи важливі сюжетні лінії та конфлікти. Таким чином, культурно-релігійні терміни є важливим інструментом для поглиблення розуміння читачами світу «Дюни» та його персонажів.

Політично-соціальні терміни у романі відображають складну систему влади, соціальні структури та політичні інтриги. Вони створюють контекст для політичних подій та взаємодій між різними фракціями та персонажами. Ці терміни допомагають читачам зрозуміти динаміку влади, політичні амбіції та стратегії героїв, а також їхні соціальні ролі та статуси. Політично-соціальні терміни розкривають теми влади, маніпуляцій та боротьби за вплив, які є центральними у романі. Завдяки цим термінам автор створює напружену атмосферу, де кожен герой має свої інтереси та цілі.

Науково-технічні терміни відображають високий рівень технологічного розвитку та наукових знань у вигаданому світі. Ці терміни описують різноманітні технології, пристрої та наукові концепції, які є невід'ємною частиною життя героїв та суспільства. Використання науково-технічних термінів створює відчуття реалістичності та правдоподібності вигаданого світу, а також допомагає читачам уявити технологічні можливості та обмеження персонажів. Наприклад, використання «stillsuits» або ж «дисткості» для збереження води у пустелі Арракісу є критично важливим для виживання

персонажів. Науково-технічні терміни також відіграють важливу роль у розвитку сюжету, оскільки технології часто визначають можливості та стратегії героїв.

Наразі пропонуємо розглянути конкретні приклади передачі термінів, згрупованих за тематикою.

2.2. Передача культурно-релігійних термінів у науково-фантастичному романі «Дюна»

У будь-якій сфері людської діяльності можна знайти специфічні терміни, переклад яких іншою мовою потребує від перекладача глибоких знань відповідної галузі. Перекладачеві недостатньо лише високого рівня володіння джерельною та цільовою мовами; необхідно також мати глибоке розуміння тематики, яка розглядається у творі. Схожі труднощі виникають і під час перекладу релігійних текстів, що містять специфічну термінологію.

Аналізуючи «Дюну» Френка Герберта ми виявили значну кількість культурно-релігійних термінів, які не тільки створюють атмосферу, але й розкривають особливості інших культур, хоча зазвичай цю функцію виконують реалії. В романі Герберта найчастіше можна зустріти саме терміни на культурно-релігійну тематику, тому їх аналізу було приділено особливу увагу. Важливо зазначити, що під час передачі цих термінів перекладачі використовують різноманітні підходи.

Оскільки далі мова піде про культурно-релігійні терміни, варто звернути увагу на теорію Юджина Найди. Вважається, що його концепція перекладу остаточно сформувалася під час роботи над перекладом Біблії та його редагуванням [46, с. 68]. Основним постулатом теорії Ю. Найди є виділення двох типів еквівалентності: формальної та динамічної. Формальна еквівалентність орієнтується на збереження форми та змісту оригінального тексту, ставлячи за мету точне відтворення формальних характеристик першоджерела. Динамічна еквівалентність, натомість, акцентує увагу на

потребах цільових читачів, що вимагає адаптації граматичних та лексичних особливостей мови оригіналу. Юджин Найда описав цей процес як «переклад-глосу», зазначивши: «При дотриманні формальної еквівалентності акцент робиться на самому повідомленні, враховуючи як його форму, так і зміст. У такому перекладі необхідно передавати поезію у формі поезії, речення – реченням, поняття – поняттям» [46, с. 127–129]. Для «перекладу-глоси» характерним є перенесення читачів у культурний контекст іншого народу з метою покращення розуміння.

Після ознайомлення із теорією Юджина Найди, можна припустити, що вона є поясненням причини перекладу культурно-релігійних термінів через застосування методу калькування. О. Ребрій дає таке визначення даного способу: «Калькування – це метод перекладу лексичної одиниці тексту оригіналу, при якому складові частини, такі як морфеми або слова (в разі стійких словосполучень), замінюються на лексичні відповідники мови перекладу. Основна ідея калькування полягає в утворенні нового слова або фрази в мові перекладу, що відтворює структуру вихідної лексичної одиниці» [28, с. 65].

Одним з перших прикладів калькування культурно-релігійного терміну, що зустрічається в перекладі роману можна назвати таку пару: *Reverend Mother* – *Превелебна Мати*. Цікаво те, що А. Пітик та К. Грицайчук тут обрали не зовсім стандартний відповідник слова «reverend» для української мови. На нашу думку, найочевиднішим і загальноновживаним відповідником в даному випадку є «преподобна», але це слово часто вживається в контексті православ'я, тож, можливо, щоб не викликати дану асоціацію і підкреслити статус цього терміну не тільки в рамках релігійної ієрархії «Дюни», але й суспільної.

Важливо згадати і про визначення цього терміну, бо це важливо для розуміння контексту роману. Наприкінці книги автор додає цілий словник новоутворених ним самим термінів з твору, що можуть бути незрозумілими та викликати зацікавленість у читача. Ми будемо звертатись до нього при

поясненні дефініцій деяких аналізованих нами термінів. Повертаючись до «превелебної матері», Герберт дає цій фігурі наступне визначення: «ПРЕВЕЛЕБНА МАТІР – у первісному значенні – проктор (представник) Бене Гессерит (про цей термін мова піде далі), яка трансформувала у своєму тілі «отруту просвітлення» і піднялася на новий щабель знання. Фримени використовують цю назву для своїх релігійних лідерів, що пройшли подібне просвітлення»[65, с. 676].

Ще одним прикладом калькування в творі став термін *the Water of Life* – *Вода Життя* – ««отрута просвітлення» (див. ПРЕВЕЛЕБНА МАТІР). Точніше, це рідкі виділення піщаного хробака (див. ШАЙ-ХУЛУД), що виробляються в мить його смерті у воді й модифікуються в тілі Превелебної Матері та стають наркотиком, який використовують у тау-оргії на січі. Психоспектральний наркотик» [65, с. 664]. Хочемо відзначити те, що при передачі визначення терміну перекладачі вдалися не тільки до калькування, але й до пермутації, щоб зробити термінологію у визначенні більш притаманною українській мові: *an “illuminating” poison* – «отрута просвітлення».

За визначенням В. Карабана, «пермутація – це зміна порядку слів у словосполученні або реченні, що часто супроводжується граматичними трансформаціями, такими як заміна словоформ (однини на множину), частин мови (інфінітив на іменник), членів речення (додаток стає підметом) та типів речень (перетворення простого речення на складне чи навпаки)» [17].

Пермутація, на ряду з калькуванням, була застосована і до наступної, доволі цікавої пари: *Truthsayer drug* – *Зілля Правди*, яку можна назвати прикладом комплексної трансформації. Термін «*Truthsayer drug*» є новоутвореним словосполученням, яке було утворене автором тексту, як і переважна більшість термінів в романі. Воно не є загальноживаним терміном в англійській мові і було придумано для конкретної мети в контексті оповіді. Перекладачі обрали калькування, щоб передати те ж значення українською, зберігаючи при цьому творчу та унікальну природу англійського словосполучення. Варто зазначити, що метод калькування іноді може

призводити до незграбних або неідіоматичних перекладів, особливо коли структури двох мов суттєво різняться. Однак у цьому випадку переклад «Зілля Правди» ефективно передає значення оригінальної фрази і природно та ідіоматично звучить українською.

Цікавим є той факт, що під час другого згадування в тексті зазначеного вище терміну, перекладачі А. Пітик та К. Грицайчук застосували вже калькування з елементом контекстуальної заміни, не притримуючись початкового перекладу: «It's like the *Truthsayer drug*.» [66, с. 223] – «Подібні до *трунку Правдомовиці*» [65, с. 268]. Якщо із термінами «*Truthsayer*» все доволі зрозуміло, то «*drug*» було передано як «трунок», що не є прямим відповідником. Згідно з великим тлумачним словником сучасної української мови [59], слово «трунок» є архаїзмом, яким позначають відвар трав, що переважно використовується для лікування. Відповідно, застосування цієї лексичної одиниці має на меті перенесення читача в минулі часи, викликання асоціації пов'язаної з обрядами та магією. Можливо таке перекладацьке рішення було прийняте через контекст в якому був вжитий термін. Перший варіант перекладу «Зілля Правди» не відсилає нас до терміну *Truthsayer* – *Правдомовиця*, як в оригіналі, що є доволі важливим в даному контексті. Сам термін позначає «Превелебну Матір, яка спроможна входити в Транс Правди та розпізнавати нещирість або брехню» [65, с. 676].

У творі налічується велика кількість прикладів застосування калькування при передачі культурно-релігійних термінів: *Orange Catholic Bible* – *Оранжистська Католицька Біблія*, *Great Convention* – *Велика Конвенція*, *Water of Death* – *Вода Смерті*, *crysknife* – *крис-ніж*, *Litany Against Fear* – *Літанія проти страху*, *Water rings* – *водяні кільця*, *Butlerian Jihad* – *Батлеріанський Джигад*, визначення яких надав сам автор в кінці твору, де їх і можна переглянути [65, с. 661–684]. Перший приклад, скоріше, відноситься до комплексної трансформації, оскільки лексична одиниця «*Orange*» використана в оригінальному творі, має чіткий відповідник, який був утворений шляхом

адаптації: «Оранжистська». Тому це, скоріше, або напівкалька з адаптацією, або – напівкалькування.

Всі ці приклади є досить цікавими, але нам хотілося б виділити те, як перекладачі підійшли до передачі терміну «crysknife», яким фримени позначають ритуальний ніж, виготовлений з зуба величезного піщаного хробака. Не зважаючи на те, що в оригінальному творі автор всюди використовує одне й те саме позначення цього терміну – «crysknife», перекладачі мали на меті познайомити українського читача з походженням та значенням даного терміну. Щоб здійснити свій задум, А. Пітик та К. Грицайчук в трьох перших згадуваннях зазначеного терміну скоротили його до «крис», що можна сприймати як приклад вилучення, виконавши експлікацію змісту даної одиниці за допомогою зноски-посилання. Це рішення є досить зрозумілим, зважаючи на те, що окремо, без приставки «-ніж», цей термін є цілком реальним: «Крис (або керис) – національний яванський кинджал із характерною асиметричною формою клинка. Поширений по всій Індонезії, у Філіппінах та Малайзії» [65, с. 7]. Звичайно, перекладачі могли б зробити генералізацію, але тоді переклад звучав би радше тавтологією (наприклад: кинджал-ніж), і функція реалістичності і занурення читача у вигаданий світ не була б виконана в повній мірі.

За частотністю знайдених прикладів такий спосіб перекладу як калькування випереджає лише транскодування, до якого належать транскрибування й транслітерування. При передачі нових термінів вони доволі часто використовуються перекладачами А. Пітик та К. Грицайчук. Це явище зумовлене метою перекладачів не втратити авторський задум викликати в читача почуття зануреності у культурно-релігійну (і не тільки) сферу вигаданого всесвіту і приналежність до нього.

Тож, А. Пітик та К. Грицайчук в перекладі роману «Дюна» Доволі часто вдавалися до трансформації транскодування, а саме – транскрибування: *Kwisatz Haderach* – *Квізац Хадерах*, *Lisan al-Gaib* – *Лісан аль-Гайб*, *Bene Gesserit* – *Бене Гессерит*, *Auliya* – *Аулія* та транслітерування: *Muad'Dib* – *Муад'Діб*, *gom jabbar*

– *гом джаббар*, *shai-hulud* – *шай-хулуд*, *Missionaria Protectiva* – *Міссіонарія Протектіва*, *Mahdi* – *Магді*. Ці терміни зберігають фонетичну схожість з оригіналом та орфографічну структуру оригінальних термінів, що дозволяє передати автентичне звучання назв і понять у контексті українського перекладу. Варто зазначити, що на відміну від автора, перекладачі доволі відповідально підійшли до детального ознайомлення читача з походженням вигаданих чи запозичених автором термінів, застосовуючи експлікацію змісту у вигляді посилань-зносок до майже кожного потенційно нового для українського читача терміну, частіше – арабського, або ж іншого походження, під час його першого згадування в тексті роману. Наприклад: «Лісан аль-Гайб – термін арабського походження. «Лісан» перекладають як «мова» або «мовець», а «Гайб» – «невідомий», «те, що не розкрито» або «те, що трапиться в майбутньому, але невідоме для нас»» [65, с. 14].

Говорячи про терміни культурно-релігійної тематики, які були обрані для даного дослідження, варто зазначити, що застосування перекладацької трансформації генералізації (заміни слова або словосполучення мови оригіналу, що має вузьке значення, мовною одиницею перекладу з ширшим значенням [6, с. 12]) та конкретизації (заміни мовної одиниці оригіналу з більш широким предметно-логічним значенням словом або словосполученням мови перекладу з більш вузьким значенням [6, с. 11]), як і прийому додавання не було виявлено.

На цьому можемо підсумувати, що перекладачі А. Пітик та К. Грицайчук намагались максимально притримуватись авторського бачення термінології культурно-релігійної тематики, найчастіше застосовуючи такий спосіб перекладу, як транскодування (36%), а саме транскрибування (20%) та транслітерування (16%), також були використані калькування (23%), напів калькування (14%), пермутація (12%) та контекстуальна заміна (9%) і найменше – вилучення (6%).

2.3. Передача політично-соціальних термінів у науково-фантастичному романі «Дюна»

Науково-фантастичний роман Френка Герберта «Дюна» вирізняється складною системою політично-соціальних понять, які відображають як особливості вигаданого всесвіту, так і актуальні соціальні та політичні теми, притаманні сучасності. При перекладі таких термінів виникає необхідність зберегти не лише значення, а й культурний контекст, стиль та атмосферу оригіналу, оскільки вони грають важливу роль у побудові світогляду вигаданих цивілізацій і відображають унікальну соціальну структуру суспільства «Дюни». Розглядаючи методи та прийоми передачі політично-соціальних термінів, варто зазначити, що перед перекладачами стоїть нелегка задача вибору специфічних перекладацьких трансформацій та способів перекладу, які допоможуть досягти змістової та стилістичної відповідності українською мовою, зберігаючи при цьому естетику ідеї автора.

Пропонуємо розглянути декілька прикладів таких перекладацьких рішень: *Padishah Emperor* – *Падишах-Імператор*, *Desert People* – *Пустельний Народ*, *Guild Bank* – *Банк Гільдії*, *Imperial Arbiter* – *Імперський Арбітр*, *geriatric spice* – *геріатричні прянощі*, *Judge of the Change* – *Суддя Зміни*, *the Imperial ecologist* – *імперський еколог*, *planetary ecologist* – *планетарний еколог*, *Landsraad Great Houses* – *Великі Дому Ландсрааду*, *Imperial Ecological Testing Stations* – *імперські екологічні випробувальні станції*, *Master of Assassins* – *майстер-асасин*, *SNOAM Company* – *ДАПТ*.

У наведених прикладах спостерігається використання калькування в передачі політично-соціальної термінології, але в деяких з них застосовується не лише один прийом. Розглянемо детальніше наступні приклади:

1. *Landsraad Great Houses* – *Великі Дому Ландсрааду*. У всесвіті роману Френка Герберта «Дюна» Великі Дому Ландсрааду представляють собою важливу політичну структуру, що складається з аристократичних родів, які мають значний вплив у межах імперії. Ці дома служать контрвагою до влади

імператора та відзначаються своїми економічними ресурсами, військовою силою та політичними альянсами [66]. В даному випадку перекладачі окрім калькування застосували також прийом транскодування, а саме транслітерацію, щоб зберегти авторський неологізм та пермутацію для того, щоб термін набув більш притаманного українській мові звучання.

2. В таких перекладацьких парах, як *Padishah Emperor* – *Падішах-Імператор* та *Master of Assassins* – *майстер-асасин* А. Пітик та К. Грицайчук окрім калькування додали дефіс між двох слів, оскільки це притаманно для термінів типу Noun + Noun в українській мові на відміну від англійської, де слова в термінах такого типу пишуться окремо. Крім того, останній з двох термінів було додатково транскрибовано, оскільки слово «assassin» має прямий відповідник – «вбивця», але й у вигляді запозичення це слово відомо більшій кількості читачів наукової фантастики і не тільки. Серед інших розбіжностей оригінального терміну з перекладом варто зазначити трансформацію пермутації, що проявляється в заміні другого слова словосполучення з однини на множину і вилучення частки «of», яка в перекладі мала б давати другому слову з пари родовий відмінок. Також сам термін в перекладі пишеться з малої літери на відміну від оригіналу.

3. Найцікавішим, на нашу думку, в цій групі термінів з точки зору перекладацьких трансформацій є *СНОАМ Company*, «*acronym for Combine Honnete Ober Advancer Mercantiles*» [66, с. 578] – ДАПТ «*акронім назви: «Добропорядний Альянс Прогресивних Торгівців»»* [65, с. 666], оскільки цей термін є калькуванням, але не з англійської, а з французької мови. Хоча це й досить неочікуваний хід автора, але перекладачі вдало передали цей термін застосовуючи додатково модуляцію (прийом перекладу, при застосуванні якого змінюють кут або точку зору щодо висловлювання, якщо дослівний чи транспонований переклад не відповідає стилю або «духу» мови перекладу [6, с. 59]) до слів «Honnete» та «Advancer» передаючи їх як «добропорядний» та «прогресивних» відповідно. У цьому випадку повна назва акроніму була перетворена в таку, що звучить природно українською мовою, зберігаючи при

цьому суть та концепцію оригіналу та підкреслюючи її економічний вплив у межах вигаданого суспільства.

Окрім цього було виявлено досить багато термінів переданих транскодуванням: *Landsraad* – *Ландсраад* (політична асамблея Великих Домів, що регулює їхні стосунки та змагається з владою Імператора), *Sardaukar* – *Сардаукари* (імперська елітна військова сила, відома своєю жорстокістю та майстерністю в бою), *Mentat* – *Ментат* (спеціально тренована людина-комп'ютер, здатна до надзвичайних логічних та аналітичних обчислень), *Shadout* – *шадут* (люди, відповідальні за збір води на пустельній планеті Арракіс), *Fremen* – *Фримени* (пустельний народ Арракіса, який адаптувався до суворих умов планети) [65]. Вважаємо за доцільне зробити акцент на парі *Sietch Tabr* – *Січ Табр*, оскільки це приклад транслітерації завдяки якій перекладачі втілили авторський задум зробити алюзію на козаків та Запорізьку січ. Цей момент точно приверне увагу українських читачів, допоможе краще зануритись в історію та викличе стійку асоціацію.

Транскрибування, транслітерація та калькування є ефективними та простими методами перекладу науково-фантастичних творів, що містять велику кількість спеціалізованої лексики та неологізмів. Ці методи лексичної трансформації дозволяють зберегти зміст і контекст оригінального тексту, як це можна простежити на прикладі роману Ф. Герберта «Дюна», який переповнений такою лексикою та його перекладу. Саме з цієї причини перекладачі Анатолій Пітик і Катерина Грицайчук використовують зазначені лексичні трансформації у своїй роботі

У випадку зі словосполученням *The Spacing Guild* ситуація дещо інша. Обидва компоненти – і *space*, і *guild* – мають зрозумілі прямі відповідники українською мовою, що дозволяє легко передати значення як окремих слів, так і самого словосполучення. Проте перекладачі обрали не буквальный варіант на зразок *Космічна Гільдія*, а креативнішу назву, яка більше відповідає стилю наукової фантастики – *Гільдія Лоцманів*. Це свідчить про використання

трансформації модуляції, що надає терміну більшої художньої виразності та стилістичної глибини, відображаючи специфіку жанру.

Той самий прийом застосований і в терміні *Guild Navigator* – *лоцман Гільдії*. Застосувавши модуляцію, перекладачі передали оригінальний термін *Navigator*, як *лоцман*, що краще передає функцію персонажа як провідника в космічному просторі. Це допомагає українському читачеві зрозуміти роль персонажа, адже *лоцман* асоціюється з навігацією та керуванням рухом, що відповідає суті функції *Navigator* у світі «Дюни».

Переклад тексту з однієї мови на іншу часто потребує змін у структурі речень та здійснення певних синтаксичних або морфологічних заміни. Ці трансформації зумовлені граматичними й лексичними особливостями мов, а ключовий фактор у цьому процесі – рівень структурної відмінності між мовами. Водночас перекладач зобов'язаний уникати додавання власної інформації або видалення того, що здається зайвим; усі такі доповнення мають бути внесені у примітки чи коментарі, а видалятися можуть лише фрагменти, які дублюються під час перекладу або не відповідають нормам цільової мови [16, с. 336–339]. Таким чином, перекладач застосовує додавання або опущення слів тоді, коли виникає потреба в адаптації до іншої структури речень, відсутності еквівалентного слова чи його лексико-семантичного варіанта, або при усуненні синонімічних пар, що в українському перекладі сприймаються як плеоназм [16, с. 340].

Серед способів перекладу обраних для аналізу термінів застосування вилучення простежувалось мало. Загалом перекладачі застосували вилучення для тих термінів, які вже були вказані в тексті в своїй повній формі: наприклад *СНОАМ Company* було передано як *Компанія ДАПТ* лише при першому згадуванні в тексті, в подальшому перекладачі застосовували вилучення слова *Company*, хоча в тексті оригіналу воно продовжувало з'являтися.

В другому згадуванні терміну *Desert People* яким позначали фрименів, замість *пустельні люди* було застосовано *пустельники*, що є прикладом не тільки вилучення, але і модуляція. Схожа ситуація простежується і з терміном

The Bene Gesserit Sister який був переданий як *Бене-Гессеритка* – слово *Sister* було вилучено і на його заміну прийшов суфікс «-к-» та закінчення «-а» задля позначення жіночого роду.

Отже, можна стверджувати, що калькування є одним із найпоширеніших способів перекладу політично-соціальних термінів в науково-фантастичному романі Франка Герберта «Дюна» (39%). Це пояснюється глобалізаційними процесами, які сприяють інтеграції різних сфер діяльності, зокрема й термінологічних систем. У цьому контексті калькування можна розглядати як різновид запозичення, що є простим методом перекладу, оскільки воно заповнює лакуни, часто пов'язані з металінгвістичними явищами, тобто з предметами чи поняттями, характерними для певної культури або професійної галузі. Такі запозичення спрощують роботу перекладача, адже дозволяють використовувати вже усталені мовні одиниці для передачі специфічних понять цільовою мовою, де відсутні прямі аналоги [47, с. 182–183]. Після калькування найчастотнішим способом перекладу стало транскодування (32%), а саме транскрибування (17%) та транслітерування (15%), також були використані пермутація (14%) та модуляція (10%) і найменше – вилучення (5%)

2.4. Передача науково-технічних термінів у науково-фантастичному романі «Дюна»

Науково-технічна термінологія у фантастичному романі Френка Герберта «Дюна» є невід'ємною частиною його унікального всесвіту, що поєднує уявні концепції з науковими та технічними реаліями. Передача таких термінів у перекладі потребує особливих підходів, оскільки вони не лише відображають інноваційні наукові ідеї, а й формують специфічну атмосферу і технологічний світ роману. Перекладачі часто стикаються з необхідністю збереження точності й водночас адаптації термінів для цільової аудиторії, оскільки багато з них не мають прямих відповідників у мові перекладу.

Сучасна наукова термінологія спрямована на адаптацію до міжнародних стандартів. Однак у контексті активної українізації спостерігається зростання інтересу до використання українських лексем. Це, в свою чергу, актуалізує питання обґрунтованого застосування елементів іншомовного походження. Запозичення набувають особливої ролі в кожній мові, оскільки вони є наслідком міжмовної та міжкультурної взаємодії. Так, український лінгвіст І. М. Кочан зазначає, що іншомовні слова без українських еквівалентів поступово адаптуються в національній мові, не порушуючи її структури, а навпаки, сприяючи мовним контактам і підтверджуючи «високий рівень української літературної мови» [22, с. 17].

Зважаючи на це, можемо зазначити, калькування – один із ключових методів перекладу науково-технічної термінології у романі Френка Герберта «Дюна», оскільки цей прийом дає змогу зберегти не лише лексичну, але й структурну подібність до оригіналу. Калькування дозволяє створити новий термін у цільовій мові шляхом буквального перекладу складових частин оригінального слова або словосполучення, зберігаючи початкову структуру терміна. Це особливо важливо для науково-фантастичних текстів, де технічна термінологія виконує важливу функцію у створенні правдоподібного вигаданого світу.

Цікавим прикладом калькування науково-технічної термінології є наступна пара: *stillsuit* – *дистикост*. Терміни, що складаються з двох і більше елементів, зазвичай перекладаються за допомогою калькування, адже це дозволяє зберегти функціональне значення елементів. *Stillsuit*, що означає костюм для збереження вологи, в українському перекладі трансформувався на *дистикост*, що також вказує на його технологічну функцію. Перекладачі вдалися до скорочення обох частин терміну задля збереження його лаконічності, присутньої в оригіналі. Загалом, калькування є доволі ефективним способом збереження оригінальної науково-технічної термінології, при цьому надаючи термінам українську форму, що сприяє природній інтеграції у перекладений текст.

Подібним до *stillsiut* чином було перекладено і наступний термін *stilltent* – *диститент*, яким у всесвіті дюни позначають спеціалізовані намети, які використовуються фрименами для збереження води в пустелі. На відміну він попереднього прикладу, запозичення «тент» було використано без скорочень, оскільки воно і так складається всього з одного складу. Це також пояснює рішення перекладачів використати тут саме «тент», а не «намет», оскільки другий варіант не відповідав би ритміці терміна-оригіналу.

Наведемо й інші приклади калькування науково-технічних термінів: *power rack* – *блок живлення*, *hunter-seeker* – *мисливець-шукач* (механічний пристрій для вбивства, який реагує на рух [66, 65]), *sonic probe* – *акустичний зонд* (пристрій, що створює ритмічні звукові хвилі в піску, задля приваблення піщаного хробака [66, 65]), *shield generators* – *щитові генератори* (пристрої, які створюють енергетичні щити, здатні блокувати проникаючі атаки [66, 65]), *compressed suspensor field* – *стиснуте силове поле*, *recaths* – *рекатетери* (медичні пристрої, що використовуються для лікування поранених, особливо в боях [66, 65]), *literjons* – *літротари* (механізми, які використовуються для забезпечення енергії в світі Дюни [66, 65]), *maker hooks* – *гаки творця* (пристрої, які використовуються для захоплення та маніпуляцій з піщаними черв'яками [66, 65]). В двох станніх прикладах також спостерігається перекладацька трансформація модуляції.

Трохи інша ситуація з терміном *glowglobes*, якому перекладачі не знайшли аналогу та прийняли рішення використати генералізацію значення, узагальнивши термін до «лампи».

Немало було знайдено й прикладів транскодування термінів науково-технічної тематики: *ornithopter* – *орнітоптер* (літальний апарат, що імітує рухи птахів [66, 65]), *Heighliner* – *Гайлайнер* (великий космічний корабель, що використовується для міжпланетних перевезень [66, 65]), *paracompass* – *паракомпас* (прилад, що допомагає визначити напрямок у безкрайній пустелі, незамінний для виживання [66, 65]).

Процес перекладу все ще супроводжується багатьма труднощами. Переклад текстів наукового, технічного або гуманітарного характеру вимагає звернення до термінологічної системи відповідної галузі знань. Точність передачі термінів як основних елементів спеціалізованого тексту є важливою умовою для забезпечення коректності всього перекладу. Водночас, значну роль у перекладі термінів відіграє контекст, який впливає на вибір відповідних еквівалентів у мові перекладу. Розглянемо переклад наступного науково-технічного терміну «*Its essence – highly alkaline*» – «У них лужна природа». Цей приклад є доволі цікавим для аналізу, оскільки його точний та адекватний переклад вимагав від перекладачів одночасного застосування одразу декількох перекладацьких трансформацій. Одразу кидається в очі наявність пермутації, яка дозволяє змінити структуру речення на більш притаманну українській граматиці. Хоч термін і розірваний в оригінальному реченні, перекладачі вдалились до вилучення слова «*highly*», аби зробити термін цільним а зрозумілішим українському читачу. Друга частина терміну в оригіналі – «*alkaline*» була передана калькуванням – «лужна», яке є одним з найпоширеніших способів перекладу термінів даної (і не тільки) тематики. А ось до «*essence*» вже була застосована трансформація контекстуальної заміни, оскільки, згідно зі словниками, це слово не має такого прямого перекладу як «природа», але в контексті української мови, а саме хімічних термінів це слово є цілком доцільним та вживаним.

Варто зазначити, що науково-технічні терміни були обрані для аналізу з огляду на особливу складність їхнього перекладу, оскільки саме вони часто викликають значні труднощі у перекладачів. Ці терміни зазвичай пов'язані з унікальними концепціями та технологіями, притаманними вигаданому світу, а тому потребують ретельного підбору засобів для передачі змісту в цільовій мові. Особливий інтерес викликає те, що для адекватного перекладу науково-технічних термінів часто доводиться використовувати кілька перекладацьких трансформацій одночасно, таких як калькування, модуляція, пермутація, а також транскрипція чи транслітерація, інколи вилучення та контекстуальна

заміна. Це забезпечує точність та багатогранність відтворення термінів, що в іншому випадку могли б втратити свої культурні та змістовні характеристики.

У процесі перекладу науково-технічних термінів у романі «Дюна» використовувалися різні перекладацькі трансформації, кожна з яких вносила важливий внесок у збереження смислової глибини та культурної специфіки оригіналу. Розподіл застосованих трансформацій склав: калькування (35%) найчастіше застосовувалося для збереження структури термінів, що мали більш-менш прозоре значення, але потребували адаптації до української мовної системи; модуляція (25%) використовувалася для зміни перспективи або акцентування іншого аспекту значення терміну, що допомагало зробити його більш зрозумілим у контексті цільової мови; транслітерація (20%), а саме транскрипція (11%) та транслітерація (9%) застосовувались перекладачами для збереження оригінального звучання термінів, що додавало відчуття автентичності та дозволяло відтворити їх унікальність; пермутація (10%) застосовувалася для зміни порядку слів або елементів терміна, щоб краще інтегрувати його в структуру української мови; вилучення (5%) у рідкісних випадках використовувалося для термінів, що не впливали на загальне розуміння змісту тексту; контекстуальна заміна (5%) вибірково використовувалася для адаптації значення термінів до зрозумілих у цільовій культурі еквівалентів, якщо буквальний переклад виявлявся недоречним. Цей розподіл свідчить, що перекладачі комбінували трансформації для збереження змісту та стилістичних особливостей термінів, зокрема їх функціональної значущості у фантастичному світі роману «Дюна».

Висновки за розділом 2

На основі проведеного дослідження перекладацьких підходів до передачі термінів у романі Френка Герберта «Дюна», можна зробити висновок, що обрані перекладацькі стратегії суттєво сприяють збереженню автентичності та концептуальної глибини оригінального твору. Переклад культурно-релігійної,

політично-соціальної та науково-технічної термінології потребує від перекладачів особливого підходу, що враховує складність змісту та культурний контекст, створений автором.

Аналізовані в роботі методи, як-от калькування, транскодування, модуляція, пермутація, а також комплексні трансформації, виявилися ефективними для збереження змістової й стилістичної відповідності унікальним термінам. Зокрема, застосування калькування було доцільним для термінів, що потребують точності та структурної подібності, як у випадку з науково-технічною термінологією. Транскодування, особливо транскрипція та транслітерація, стало важливим інструментом для збереження звукової й графічної оригінальності багатьох неологізмів, створених автором для опису світу «Дюни».

Застосування прийому модуляції дозволило перекладачам передати терміни, враховуючи культурну специфіку українського читача, роблячи терміни більш доступними для розуміння та сприйняття. Крім того, трансформації, як-от пермутація та контекстуальна заміна, сприяли адаптації термінів у тексті, зберігаючи граматичну структуру та стилістичні особливості української мови. Однак, слід зазначити, що обрані перекладачами методи, такі як калькування і транскодування, не завжди були єдиними ефективними способами; їхня результативність залежала від конкретного контексту в романі, який вимагав комплексного підходу до адаптації лексики.

Таким чином, застосовані перекладацькі прийоми дозволили зберегти глибину та унікальність світу «Дюни» в перекладі, зокрема його культурні, політичні й науково-технічні аспекти. Переклад роману Пітиком і Грицайчук свідчить про ретельну роботу з термінологією, що потребувала як лінгвістичної майстерності, так і розуміння культурного контексту твору.

У підсумку можна також додати відсоткове співвідношення використаних перекладацьких трансформацій для кожної з груп термінів. Для передачі культурно-релігійних термінів найчастіше застосовувалися транскодування (36%), зокрема транскрибування (20%) і транслітерування (16%), за якими

йдуть калькування (23%), напівкалькування (14%), перmutація (12%), контекстуальна заміна (9%) і вилучення (6%).

Щодо політично-соціальних термінів, найпоширенішим методом було калькування (39%), транскодування (32%) із перевагою транскрибування (17%) над транслітерацією (15%), перmutація (14%), модуляція (10%) і вилучення (5%).

Для науково-технічних термінів у романі калькування становить найбільшу частку (35%), слідом за ним – модуляція (25%), транскодування (20%) із перевагою транскрибування (11%) над транслітерацією (9%), перmutація (10%), вилучення (5%) і контекстуальна заміна (5%).

Ці кількісні показники демонструють, що перекладачі адаптували різні перекладацькі прийоми відповідно до функціональної значущості кожної групи термінів, зберігаючи глибину та стилістичну автентичність оригінального твору, особливо в контексті його культурного й технологічного світу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Роман «Дюна» Френка Герберта сформувався в межах постколоніального літературного напрямку. Постколоніальна література підкреслює культурні, соціальні та політичні наслідки колоніалізму, звертаючись до проблем боротьби за незалежність, ідентичності та впливу імперіалізму на суспільство. У «Дюні» ці аспекти виражені через конфлікт за ресурси планети Арракіс, боротьбу корінного населення фрименів за свободу та протистояння імперіалістичним силам.

За жанром «Дюна» належить до наукової фантастики, у якій поєднуються риси антиутопії, пригодницького роману та політичної драми. Стилістично Герберт використовує елементи художнього та наукового стилів, зокрема в описах філософії фрименів, їхньої культури та екологічних умов Арракіса. Таким чином, перекладач стикається з завданням передати унікальний стиль автора, специфічні терміни та культурні реалії, притаманні як постколоніальному, так і науково-фантастичному дискурсу.

Терміни – це лексичні одиниці, що позначають поняття в певній спеціалізованій сфері науки або техніки. Їм притаманні висока інформативність, однозначність, точність та нейтральність щодо емоційного забарвлення. Однак, в художніх текстах терміни набувають естетичної цінності, стають метафоричними та можуть використовуватись як стилістичні прийоми. Під час перекладу термінів важливо передавати їх повністю та з максимальною точністю. Наприклад, у романі Френка Герберта «Дюна» наявні терміни різних категорій: культурні, релігійні, політичні, соціальні, науково-технічні, екологічні тощо.

У межах магістерської роботи було проведено дослідження культурно-релігійної, політично-соціальної та науково-технічної термінології, яку використовує американський письменник у романі «Дюна». Під час аналізу було визначено основні моделі утворення англійських термінів. Для двоконпонентних термінів найпоширенішими моделями стали: іменник +

іменник (N + N), прикметник + іменник (Adj + N) та дієприкметник + іменник (Past/Present Part + N). Трикомпонентні терміни були сформовані за схемами: іменник + прикметник + іменник (N + Adj + N), прикметник + іменник + іменник (Adj + N + N) та прикметник + прикметник + іменник (Adj + Adj + N). Зазначимо, що більшість відібраних термінів є словосполученнями, що складаються з двох або більше слів.

Однією з основних проблем перекладу «Дюни» є унікальність науково-фантастичного жанру, який поєднує елементи наукового дискурсу, складні концепції вигаданих технологій, культурні й соціальні аспекти. Особливість фантастичного світу Арракіса, його культурних та релігійних реалій, викликала необхідність використання ряду перекладацьких стратегій для точної передачі термінів, створених Гербертом.

Вибір перекладацьких методів варіювався залежно від групи термінів: для передачі культурно-релігійних термінів домінувало транскодування, тоді як науково-технічні терміни часто перекладалися методом калькування для збереження структурної подібності з оригіналом. Це дозволило зберегти точність та змістову відповідність, не порушуючи жанрових особливостей роману. Френк Герберт майстерно використовує багатий стиль, що поєднує опис реалістичних і фантастичних елементів, надаючи роману глибини і багатошаровості. Переклад роману «Дюна» у Виконанні К. Грицайчук та А. Пітика демонструє, що важливим є не лише точний підбір лексики, але і збереження ідеостилю автора, що є критично важливим для текстів у жанрі наукової фантастики.

У процесі перекладу термінології роману Френка Герберта «Дюна» застосовувалися різні перекладацькі трансформації, що дозволило зберегти як семантичну цілісність тексту, так і його культурну специфіку. Проаналізувавши в загальному всі терміни, що були обрані для цього дослідження та їхні переклади К. Гриційчук та А. Пітик можемо зробити наступні висновки: найчастіше використовувалося калькування (35%), завдяки якому зберігалася структура оригінальних термінів, що відповідало вимогам української мовної

системи. Також застосовувалася модуляція (25%) для адаптації значень та зміни перспективи певних термінів, що сприяло їх точнішому сприйняттю читачем. Значну частку склали методи транскодування (24%), зокрема транскрибування та транслітерація, що надавали термінам автентичного звучання, зберігаючи атмосферу оригіналу. Пермутація (10%) дозволяла змінювати порядок слів у словосполученнях, а інколи і в реченнях оригіналу для більш природного звучання українською мовою, тоді як вилучення (2%) використовувалося обмежено, здебільшого для елементів, які не мали значного впливу на зміст твору. Крім того, контекстуальна заміна (4%) забезпечувала адаптацію певних термінів відповідно до культурних особливостей української аудиторії. Завдяки такому комплексному підходу перекладачам вдалося передати семантичну й емоційну насиченість оригіналу, одночасно зберігаючи його стилістичну й культурну цілісність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарова Л. Є., П'яст Н. Й., Іванець Т. Ю. Професійне спілкування науково-технічних працівників і студентів інженерних спеціальностей : навч. пос. Вінниця : ВНТУ, 2008. 189 с.
2. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політ.»*. 2002. № 453. С. 30–34.
3. Бурко В. О. Постколоніальна літературна теорія. Принципи, моделі та практики. *Наукові записки. Серія “Філологічна”*. 2010. № 15. С. 43–50.
4. Вакуленко М. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ : Фоліант. 2015.
5. Висоцька М. Посколоніальна теорія та літературознавча американістика: зони контакту. *Іноземна філологія*. 2022. № 135. С. 121–134. URL: <https://doi.org/10.30970/fpl.2022.135.3812> (дата звернення: 17.05.2024).
6. Гайдар Д. О., Ребрій О. В. Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт за спеціальністю «Переклад»: базові теоретичні поняття. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 67 с.
7. Галас А. Гібридна ідентичність у художньому дискурсі: труднощі перекладу. *Мова і суспільство*. 2015. Вип. 6. С. 77–88.
8. Грек Л.В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англійських перекладів української постмодерністської прози) : дис. канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2006.
9. Гросевич Т. В. Особливості романного мислення. *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10. № 2. С. 131–137.
10. Гура Н. П., Бойко О. К. Жанрова своєрідність циклу романів про професора Ленгдона Дена Брауна. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*, 2014. Вип. 10. С. 21–27.

11. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти : моногр. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 216 с.
12. Єрошенко Т. М. До питання про дослідження індивідуально-авторської картини світу. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2010. Вип. 52. С. 218–220.
13. Єфімов Л. П. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз. Навчально-методичний посібник. Вінниця : Нова книга, 2004. 240 с.
14. Жуковська В. В. Індивідуальний стиль письменника як авторська своєрідність у використанні дієслівних одиниць на різних мовних рівнях. Лінгвістика тексту. *Вісник ХНУ*. Харків : Константа, 2004. № 636. С. 161–165.
15. Зайченко Н. І. Педагогічні ідеї та науково-просвітницька діяльність О. О. Потебні (1835-1891) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2006. 20 с.
16. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова Книга, 2018. 656 с.
17. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: учбовий посібник. Вінниця : Нова Книга, 2001. 303 с.
18. Катиш Т. В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2004. 202 с.
19. Квітко І. С. Термін у науковому документі. Львів : Вища школа, 1976. 128 с.
20. Кияк І. Дефінітивні проблеми жанрів фантастики у творчості Станіслава Лема. *Проблеми літературознавства*. 2012. № 19 (57). 359–364 с.
21. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 32. С. 104–108.

22. Кочан І. Іншомовні слова: кальки чи національні відповідники? Українська наукова термінологія : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 11 груд. 2011 р.). Київ : Наук. думка, 2009. № 2. С. 9–26.
23. Мірліс А. І. Сучасна науково-фантастична література. Київ 6 Вища школа, 1974. 163 с.
24. Молодід Т. К. Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики. Київ : Наукова думка, 1972. 249 с.
25. Нестерук С. М. Стратегія оповіді в романі Дена Брауна «Джерело». *Держава та регіони. Сер. Гуманітар. науки.* 2018. Вип. 2. С. 15–22.
26. Осадца Ю. В. Лексика на перетині наукових парадигм : монографія / ред. Л. Струганець. Тернопіль, 2018. 212 с.
27. Піндсова Т. С. Алюзивні епітети в романах Д. Брауна. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки.* 2015. К.1. С. 243–246.
28. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
29. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
30. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
31. Середа Н. А. Семантика слова в процесі номінації. *Проблеми семантики слова, речення та тексту.* 2010. № 24. С. 182–189.
32. Сіняговська І. Ю. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Філологія. Мовознавство.* 2014. Т. 221. Вип. 209. С. 89–93.
33. Советна А. В., Лісун О. В. До проблеми перекладу роману Д. Брауна «Код да Вінчі». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2019. № 38. Т. 1. С. 169–172.

34. Стужук О. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури XIX–XX ст.) : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : 10.01.06 «Теорія літератури». Київ, 2006. – 21 с..

35. Шапошник О. М. Проблеми відтворення у перекладі жанрових ознак наукової фантастики: лексико-семантичний контекст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Вип. 46. 2014. С. 225–228.

36. Шпіонська І. Романи Рея Бредбері «451 градус по Фаренгейту» і «І духів зла з'явилося військо». 1998. 217 с.

37. Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. Routledge, 2003. 283 p.

38. Bhabha H. K. *Location of Culture*. Taylor & Francis Group, 2012. 440 p.

39. Bhabha H. K. Signs Taken for Wonders: Questions of Ambivalence and Authority under a Tree outside Delhi, May 1817. *Critical Inquiry*. 1985. Т. 12, № 1. P. 144–165. URL: <https://doi.org/10.1086/448325> (дата звернення: 19.07.2024).

40. Chesterman A., Wagner E. *Can Theory Help Translators? A Dialog Between The Ivory Tower and the Wordface*. Manchester : St. Jerome publishing, 2002. 145 p.

41. Dussel E. *Transmodernity and Transculturality: An Interpretation from the Perspective of Philosophy of Liberation*. Mexico City : UAM-Iztapalapa, 2012. 26 p.

42. Even-Zohar I. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies* / eds. James S. Holmes, José Lambert, and Raymond van den Broeck. Leuven: Acco, 1978. P. 117–127.

43. Gaylard G. Postcolonial Science Fiction: The Desert Planet. *Science Fiction, Imperialism and the Third World: Essays on Postcolonial Literature and Film* / ed. by E. Hoagland & R. Sarwal. McFarland & Company, Incorporated Publishers, 2010. P. 21–36.

44. Guillen C. *Literature as System. Essays towards the Theory of Literary History*. Princeton : Univ. Press, 1971. 528 p.

45. Langer J. Postcolonialism and Science Fiction. London : Palgrave Macmillan UK, 2011. 188 p. URL: <https://doi.org/10.1057/9780230356054> (дата звернення: 19.07.2024).
46. Nida E. Towards a Science of Translating. Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden : E. J. Brill, 1964. 331 p.
47. Olohan M., Salama-Carr M. The Translator: Studies in Intercultural Communication. Manchester : St Jerome Publishing. Vol. 17 (2). 572 p.
48. Peterson C. Resistance and Decolonization, translated and edited by Dan Wood, with an introduction by Reiland Rabaka, Rowman & Littlefield, 2016. *Journal of Lusophone Studies*. 2017. V. 2. № 2. 196 p. URL: <https://jls.apsa.us/index.php/jls/article/view/198> (дата звернення: 19.07.2024).
49. Reiss K. La critique des traductions, ses possibilités et ses limites: catégories et critères pour une évaluation pertinente des traductions. Arras : Artois Presses Université, 2002. Vol. 1. 166 p.
50. Said E. W. Orientalism. New York : Vintage Books, 1994. 394 p.
51. Sarkowsky K., Schulze-Engler F. Postcolonial Studies. English and American Studies / ed. by M. Middeke, T. Müller, C. Wald, H. Zapf. Stuttgart : J.B.Metzler, 2012. P. 301–313.
52. Savory T. H. The language of science. London : Andre Deutsch, 1967.
53. Schueller M. J. Postcolonial American Studies. *American Literary History*. 2004. V. 16. № 1. P. 162–175.
54. Spivak G. C. In Other Worlds: Essays in Cultural Politics. Taylor & Francis Group, 2012. 309 p.
55. Stratton J. The Beast of the Apocalypse: The Postcolonial Experience of the United States. *Postcolonial America* / ed. by R. King. Urbana & Chicago : University of Illinois Press, 2000. P. 21–64.
56. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 1995. 311 p.

57. Yacine B. R., Majdoubeh A. Y. Reimagining Colonialism: Dune Within Postcolonial Science-Fiction. *Theory and Practice in Language Studies*. 2023. V. 13, № 2. P. 501–507.

58. Young R. Postcolonial Studies. A Very Short Introduction. Oxford : Oxford Univ. Press, 2003. 200 p.

СПИСОК ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ

59. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусела. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

60. Ілюстрований медичний словник Дорланда / за ред. Б. Зіменковського, П. Джуль. Львів : Наутіліус, 2003. Т. 2. 2688 с.

61. Кембриджський онлайн словник. URL : <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 05.10.2024).

62. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д.Г. Гринчишина. Київ : Просвіта, 2010. 600 с.

63. Словник лінгвістичних термінів / за ред. Д. І. Ганич, І. С. Олійник. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.

64. УМЕ – Українська мова : енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

65. Герберт Ф. Дюна : роман; передм. Б. Герберта ; пер. з англ. А. Пітика й К. Грицайчук. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 656 с.
66. Herbert F. Dune. London : The Orion Publishing Group Ltd., 2010. 604 с.

SUMMARY

Today, science fiction occupies one of the most prominent places among literary genres: each year, sci-fi works gain increasing popularity, leading to series of adaptations that are in high demand across diverse audiences. One of the most distinctive features of science fiction is the use of varied terminology by authors to immerse readers in an imagined world filled with unique events, familiarizing them with the specific structure, rules, and characteristics of that world. Undoubtedly, the translation of such terms directly depends on the nature of the term, the context in which it appears, and its intended function.

Thus, **the relevance** of the study, in our view, arises from the frequent use of terminology in science fiction novels and, accordingly, from the growing number of challenges translators face while working with such texts.

The object of the study is the distinctive features of translating a postcolonial science fiction novel.

The subject of the study is the translation of terms actively used in this genre.

The purpose of the study is to identify strategies for translating terms in a science fiction novel.

This purpose is achieved through the following **tasks**:

- to determine the features of postcolonial literature;
- to identify characteristics of the science fiction novel genre;
- to understand the purpose of using terms in a science fiction text;
- to classify types of terms and their functions within a literary work;
- to determine approaches for rendering terms in translation.

The research **material** includes Frank Herbert's "Dune" and its Ukrainian translation by A. Pityk and K. Hrytsaichuk.

The following research **methods** were used: continuous sampling (to collect material for analysis), analytical variable search (to find variants of the meanings of terminological units), comparative translation analysis (terminological units of the source and target texts).

The scientific novelty of the research, in our opinion, lies in identifying the formal-content characteristics of terms used in postcolonial science fiction and the main strategies for rendering them in the Ukrainian translation of the text.

The **practical significance** of the research results, as we see it, is their potential use by professional translators in their work, as well as by students in translation studies departments, during practical and theoretical translation classes, and in writing term papers and master's theses.

Approbation of research results. The results of the research were reported and discussed at the Student Scientific Conference (November 20, V.N. Karazin KhNU)

Publications. Based on the results of the research, 1 article was prepared and submitted for publication to the collection IN STATU NASCENDI.

Structure of the qualification master's thesis: the work consists of an introduction, two chapters with conclusions, a general conclusion, a bibliography, and a summary.

In the first chapter, the genre-stylistic elements of Frank Herbert's novel *Dune* and the challenges of their reproduction in translation are examined. Postcolonial themes related to issues of colonization, decolonization, and cultural influence—essential for understanding the work—are described. The novel's genre affiliation and its blending of science-fiction and postcolonial motifs are analyzed. Special attention is given to the translation difficulties associated with stylistic elements that help create *Dune*'s unique world.

The second chapter focuses on the translation of terms that play a central role in constructing the novel's fantastical world. It analyzes types of terms used in the work, specifically identifying terms related to cultural-religious, political-social, and scientific-technical themes, along with the translation methods and transformations applied by Anatolii Pityk and Kateryna Hrytsaichuk. The difficulties faced by translators and approaches that preserve both the accuracy and authenticity of the terminology while making it accessible to Ukrainian readers are discussed.

The general conclusion summarizes the importance of accurately reproducing the genre, stylistic, and terminological features of *Dune*. It notes that an adequate translation ensures the depth of the fantastical world and maintains the cultural and conceptual integrity of the work for a Ukrainian audience. The percentage of translation methods and transformations used by Anatoliy Pityk and Kateryna Hrytsaichuk for selected terms is also summarized.